HAZRETİ

mevlânâ

Aşk,
Sabır,
Sevgi,
Hoşgörü...

NEDVÎ

2. BASKI

MEVLÂNÂ

Ebu'l-Hasan En-NEDVÎ

Çeviri

Yusuf KARACA

Genel Yayın Yönetmeni: Adem KUŞKULU
Yazar : Ebu'l-Hasan En-NEDVÎ
Çeviri : Yusuf KARACA

Kapak Tasarım : Sercan ARSLAN

Ticarethane Sokak Tevfik Kuşoğlu İşhanı No:41/33
Sultanahmet / İstanbul
Tel. 0212 513 51 90 – 527 23 84
Fax. 0212 511 82 17
www.kayihanyayinlari.com
info@kayihanyayinlari.com

Batı senin aklını başından almış,
Beyni büyülenmiş bir hastasın sen.
Seni ancak Mevlânâ'nın sıcacık Allah aşkı tedavi eder.

Muhammed İKBAL

Önsöz Yerine

Mevlana Celaleddin Rûmî, İslam ihsanının (Tasavvufunun) yetiştirdiği, Kur'an gerçeklerinin geliştirdiği, Sünneti Muhammedînin sözlerini süslediği, gönlünü genişlettiği, ufkunu durulaştırdığı bir velî kuldur. Celaleddin olarak gerçekten dinin özüne ulaşmış bir İslam yiğidi, Mevlana olarak da Müslümanların derin sevgisini kazanmış seçkin gönül sultanı biridir o.

Hayatı anlatılırken, çocuk yaşta bir takım olağanüstü olaylardan ve onun ulu bir kişi olacağı müjdelerinden bahsedilir. Bu tür söylemler, şöhrete ulaşmış her kişi için genel halkın ağzında yaygın olarak dolaşır ve o kimsenin önemine ve büyüklüğüne bir delil olarak gösterilir. Fakat bütün bunlar, öyle kişilerin sonuçları (büyüklükleri) belli olunca ortaya çıkar, başlangıçları sonuçlarına göre düzenlenir.

Mevlana Celaleddin Rumi'nin ve benzerlerinin normal üstü geçmişlerinin olması kuvvetle muhtemeldir. Ama biz, onun, elimizde olan eserlerindeki düşünce ve görüşlerini, doğrudan öğrenince artık onu tanımak için geçmişlerindeki normal üstü olaylarla uğraşmaya ihtiyacımız kalmaz. Olgun bir ağacın dallarını, budaklarını, çiçeklerini, yapraklarını gördükten ve her zaman yararlandığımız meyvelerini tattıktan sonra o ağacın fidanken nasıl olduğunu araştırmaya artık ihtiyacımız olmadığı gibi.

Aslında Mevlananın hayatını iki önemli safhada incelemek gerekir:

Şems'le görüşme öncesi hayatı.
Şems'le tanıştıktan sonraki hayatı.

Birinci safhada o, iyi bir İslam bilgini, milletle ve devletle münasebetlerde iyi bir yardımcı ve uyarıcıdır. Samimi her İslam bilgini gibi o, İslamın inanç, ibadet ve hukuk sistemini anlatmaya ve uygulatmaya çalışmış, toplumla iç içe yaşayan bir öğretici görevi yapmıştır.

İkinci safhada ise o, çok değişik ve farklı bir insandır. Bir kıvılcım onun ruh dünyasında yangınlar çıkartmış, tufanlar koparmıştır. Şems (güneş) adında meçhullerden gelen biri, uzaydan süzülüp gelen bir ışık halesi gibi Mevlana

Celaleddin Rumi'de buluşmuş ve onun gönlünde, hatta hücrelerinde İlahi aşk olarak kendini göstermiştir. Artık Celaleddin Rumi, Mevlana olmuş, gecesi gündüzüne, gündüzü gecesine karışmış, herkes içinde yalnız (büyüklükleri) iken de herkesle iç içe yaşayan biri haline gelmiştir. Bu halini o bir gazelinde şöyle anlatır:

Postuna oturmuş herkesin gözünde onurlu, vakar sahibi biri idim ben,
İlahi aşk ateşine vererek sen, büyüklerin-küçüklerin oyuncağı yaptın beni.

Mevlanayı, Mevlana yapan, onu diğer bilginlerden, bilgelereden üstün kılan bu ikinci safhasıdır. Allah aşkı ve ilahi cezbesi onun düşünce dünyasını değiştirmemiştir ama onun ufkunu öyle genişletmiş, kavrayışını öyle derinleştirmiştir ki daha önce ruhunda biriken özlemler, gözlemleri inci dizisi gibi şiirlerinde dizelenmeye başlamış, şuurunda biriken anlatılamaz duygular; vücudunu kendi ekseni etrafında döndürmeye (kendinden geçip semah yapmaya) salmıştır. Cezbe halinde iken çevresini unutan, kendi iç dünyasına dalan biridir. İradesi kendinde değildir. Ruhunda akıp giden cezbe ırmağına kapılıp gitmiştir. Bir yerde kıyıya vuran, oradan karaya çıkan aşk ırmağında yunmuş yıkanmış bir gül yumağı gibi çevresine güzel kokular neşretmiştir. Onun cezbe dışında iken söylediği sözler, yazdığı dizeler güllerden derlenmiş bir demete benzer. Anlattıkları akılları durduran ifadeler ise insanı mest eden güzel kokular gibidir.

Mevlanayı bize asıl yönüyle tanıtan eserler her nedense unutulmaya terk edilmiş, onun ruh yapısına hiç uymayan yapmacık, artistik dönmeler Mevlananın kendisi olarak takdim edilmiştir. Bu güne kadar Mevlanayı Mevlana yapan İslamın özünden bahsedilmemiş, onun ruh dünyasını bize aksettiren eserleri, sözleri, fikirleri hiç dile getirilmemiş, fakat turist bir Mevlana, uçuşan figürlerle gösteri yapan bir ekip bütün dünyayı gezdirilmiştir. Halbuki Mevlanayı asıl yapısıyla anlatan; bir İslam bilgesi, çok derin bir gönül adamı, İslamı kalplere en tatlı ve hikmetli sözlerle yerleştiren bir davetçi olarak anlatan nice eserler vardır. Bunlar hala o şovcular tarafından göz ardı edilmektedir.

Elinizdeki bu küçük eser, bir nebzecik de olsa Mevlananın dizelerinden örnekler sunarak onun iç dünyasını tanıtmaya, gerçek mana dünyasını anlatmaya çalışmıştır.

Mevlananın özü İslam ınancıyla nurlanmış ve pırıl pırıl ışıklarla aydınlanmıştır. İslam, onun kalp yuvasına yerleşmiş beyninin hücrelerine işlemiştir. Onun ruhuna Allah aşkı hakimdir. Zaman zaman bu aşkın cezbesiyle kabına sığmamıştır. Bir tenceredeki su kaynama noktasına ulaşınca sıkışan buharın kapağı fırlattğı gibi, içine sığmayan cezbesi onu vecde getirmiş, dar mekanından geniş ufuklara uçmak istemiştir. Cezbe anındaki hareketleri onun kanatlanıp uçmak isteyen davranışlarıdır. Ama bütün bunlar derin imanı, İslam coşkusu, Kur'an neşvesidir. Hz Peygamber efendimize, efendiler efendisi Muhammed (a.s.)'a o kadar bağlı, o kadar hayran, o kadar aşıktır ki onun isminin anılması bile cezbelenmesine yetmektedir. Bu iman, bu sevgi ve ilahi aşk onun canı olmuştur. Cansız beden hiçtir. Hiç'i herşey yapan ise candır, ilahi aşktır.

"Ey insan!
Ecel rüzgarının söndürdüğü mum ışığı gibi olan insan aşkından vaz geç.
Allah aşkına ulaş ki; onun sonu yoktur, o sonsuz mutluluktur."
Muhammed İKBAL

Mevlana Celaleddinin tefekkürünün kaynağı olan İslamdan ve Kur'andan uzak olanlar Mevlanayı başka boyutlarda anlatmaya teşebbüs ettiler, onu özünden soyutlamak istediler. Ama Mevlana onlara gayet açık ve net şu sözleriyle cevap verdi:

Canım tenimde oldukça Kur'anın kölesiyim ben.
Efendimiz Muhammedin (a.s.) bastığı toprağın tozuyum ben.
………
Ben iki ayaklı bir pergel gibiyim.
Bir ayağım İslam şeriati üzerinde sapmadan durur.
Diğer ayağım her yeri gezer ve hep dolaşır.
Yetmişiki milletin halini inceler.

Yetmişiki milletin halini incelemesi demek, her milletin, düşüncenin, anlayışın, idrakin incelemesini yapar. Dünya olaylarını inceler, beşeri duyguları yorumlar demektir.

Mevlana doğduğu andan beri ülkeleri, bölgeleri, beldeleri dolaşmış, her dereceden, seviyeden insanlarla karşılaşmış, büyük mana ehli kişilerle dertleşmiş, onlarla gece-gündüz önemli meselelerin müzakeresini yapmıştır.

Böylece her çiçekten bal toplamıştır. Son dönemdeki Konya hayatı, bu biriktirdiği balı (bilgiyi) peteklerine (kitaplarına) aktardığı safhasıdır. Bu dönemde Mevlana tefekkür etmekte, mana aleminde ruhu Cebrailin kanadına yapışmış gibi uçmakta ve ulaştığı gerçekleri şiirleriyle bize aktarmaktadır. Celaleddin Rumi neyi aramakta, neye ulaşmak istemekte, gönlü ne ile sükun bulmak istemektedir, bunu bir dizesinde şöyle anlatmaktadır:

Birde ne göreyim, yaşlı biri kapkaranlık bir gecede elinde lamba köşe bucak dolaşıp durmakta.
Gözleri, kaybolmuş bir mücevheri arar gibi her tarafı dikkatle taramaktadır.
Ey efendi! Hayrola bu ne haldir, bu telaş bu arayış neyin nesidir, bu heyecan, bu endişeli durum nedir dedim?
Dedi ki! bu yırtıcı hayvanların, beyinsiz varlıkların arasında yaşamaktan bıktım, usandım artık.
Şu koca dünyada bir insan bulayım diye yollara düştüm, hep dolaşıyor ve onu arıyorum.
Ruhuma huzur verecek, beni anlayıp sıkıntılarımı giderecek bir gerçek insan, mert bir adam arıyorum.
Dedim ki! Ey gün görmüş adam kendini boşa yoruyorsun, var olmayan anka kuşunu arıyorsun.
Boş yere kendini yoruyor, neden böyle bulunmaz şeylerle uğraşıyor, böyle perişan oluyorsun.
Ben onu bulmak için varmadığım ülke, uğramadığım bölge, dolaşmadığım yer kalmadı.
Sahraları, ovaları aştım, ayak basmadığım yer kalmadı. Ama onun izine hiçbir yerde rastlamadım.
Yaşlı adam dedi ki! İşte ben o izine rastlanmayanı arıyor, bir gün ona ulaşırım özlemini taşıyorum.
Bulunması güç, eşine çok az rastlanan o insanı bir gün bulacağımı umuyorum

Bu örnek insanı, bu model ve ideal mübarek varlığa duyduğu yanış-yakılış dolu özlemi arapça yazdığı bir şiirde şöyle yansıtmaktadır.

Ey kalp ve gönlümdeki nur, gel.
Cezbemin, dileğimin hedefi, gel.
Ey sevgi ve muhabbetin kendisini aştığı
Eşi bulunmaz sevgi yarışçısı, gel
Gelirsen eğer ne büyük bir mutluluk olur,
Gelmezsen eğer, her şey berbat olur, gel
Sen doğup yükselen bir güneş gibisin
Uzakta olsanda ey bana yakın olan sen, gel

Mevlananın aradığı insan diğer bir ifede ile insanlarda aradığı üstün fıtrat, yüce kişilik, paha biçilemeyen mücevher ancak hikmete sahip olan, ruhuna ilahi aşk hakim olan insandır. Çevresinde bu güzelliklere sahip olanları kendine en yakın dost, sırdaş olduğu bir yoldaş eylemiştir.

Muhammed İkbal son çağlarda Mevlanadan en çok esinlenen, duygu ve görüşlerinden en çok etkilenen yüzyıllar sonra gelmiş bir mürididir. Batı kültürünün, modern eğitimin çıkmazlara soktuğu durumlarda Mevlanadan aldığı çözümlerle derdine çare bulmuş, çıkmazlarını açan kapılara ulaşmıştır. Bir şiirinde buna işaretle:

Senin akıl ve mantığını batılıların büyüsü hasta etmiştir.

Bunun şifası ve tedavisi Mevlananın aşk ateşinde, gönül dünyasındadır.

İslam dünyası yeni bir Mevlana çıkaramadığından böyle gönül ehli kimseler yetiştiremediğinden dolayı İkbal üzülmekte fakat tamamen de ümitsiz olmamaktadır.

Ne yazık ki; acemin gül bahçelerinde bir Mevlana daha çıkmadı.
Halbuki su ve toprak aynı İran suyu ve toprağı Tebriz şehri de aynı şehir.
Yine de İkbal İslam topraklarından ümitsiz değildir. Birazcık suya kavuşsun hele bu topraklar bak ne münbittir.

Bu topraklara akan diriliş ırmaklarının suları başka yönlere çevrilmiş, bir millete dinamizm verecek duygular çiğnenmiş, ne varsa batıda var ondan sonrasının varlığı yokluğu birdir barbarlığı ile inancı, kültürü, ruhu eritilmiş İslam toplumundan bir Mevlana değil bir Mevlana çömezinin bile çıkması hayal dahi edilemez. İkbal bu durumu şöyle dile getirir:

Batı dünyası eşeğe altın ve mücevherlerle semer vurarak onu dünyanın en üstün varlığı diye gösterir.
Ama bizim milletlerimiz kendi en değerli insanına semer vurarak onu eşek diye gösterir.

Görüş ve düşüncelerine hayran olan batı toplumuna karşı mistik bir danscı gibi takdim edilen Mevlanaya reva görülen bu zavallılık daha başka nedir sanki. Mevlana için hangi araştırıcı bir akademi kurulmuş, onu bu milletin evladına tanıtacak onun duygu ve cezbesine ısındıracak hangi enstitüler harekete geçirilmiştir. Halbuki Mevlananın öğrencisi durumundaki adamlarını, batı açtığı araştırıcı kuruluşları ile dünyanın birer harikası olarak takdim etmektedir.

Mevlananın ancak adını bilebilen üniversite eğitimi almış gençlerimiz,Tolstoyun, Göthenin, Şekspirin… daha bilmem kimlerin hatta seçiminin karşılığı, hainliğinin bedeli olan bir nobelcinin hücrelerini tanımaktadır. Kendinden utandıran, batıya taptıran hain bir zihniyetin eğitimi bundan başka ne gibi bir sonuç verebilirdi.

Yine Muhammed İkbal'in *'Darb-ı Kelîm'* isimli eserinde Mevlana Celaleddin Rumi için söyledikleri ile kendimizi bilelim, ne hallere düşürüldüğümüzü görelim.

-Senin yarı açık gözlerin hala gerçekleri göremedi, hatta kendi varlığın bile kendine bir bilmece haline geldi.

-Senin namazın, Allaha yakarışların, Allaha nazlanma sırrını hala tanımamakta, hala namazların (kıyamdan) ayağa kalkmadan mahrumdur.

-Mevlana Ruminin duygu ve düşüncelerini bilmediğin için elindeki sazın telleri kopuktur, hala kendi benliğinden habersizsin.

Bu dizeler kendi ölçüleri içinde o kadar derin anlamlar yüklü o kadar hoş hikmetlerle süslü ki, o güzellikleri aktarmak bizim haddimizde değil ama benim diyen herkesin başarabileceği bir şeyde değil.

Gelecek zamanlar nelere yüklüdür hiç kimse bilemez. Dünyada hayal edilmedik şeyler oluyor.Rejimler yıkılıyor, zalimler devriliyor, içten ve

dıştan payandalarla zorla ayakta tutulmak istenen tiranlar teker teker gidiyor. Ancak bir tek şey hep ayakta dimdik duruyor. Gerçek… gözler onu görmeyi beklemekte, bakışlarımız o hakikat güneşinin doğuşu ile her şeyi tanımaya odaklanmaktadır.

Hz Hüseyin'in şehit edilmesi aslında Yezid'in ebediyen gebermesidir.
Nice Kerbela faciaları gelip geçmiş ama İslam dipdiri ayaktadır.

Bu beyit bize pek çok şeyi anlatmaktadır. Mevlananın gerçek yapısını bu küçük eserden öğrenerek ruhumuzu canlandıralım, geleceğimize şevkle, umutla bakalım

Yusuf KARACA
Kasım 2006
Erenköy İSTANBUL

KELÂM VE AKILCILIK BUHRÂNI

Yedinci asırda bütün İslâm dünyası ilmi kelâm konuları ve ilmi kelâm meseleleri ile çalkalanıyordu. Kelâm ilminin tabirlerini, Mutezile ve Eş'arîlerin, sonra da Eş'arîlerle Hanbelîlerin uyuşamadıkları ve aralarında çekiştikleri meseleleri bilmeyen kimse, okuma yazma bilen (aydın) kişi kabul edilmiyordu. Bu yüzyılın başında (606 H.) İmam Râzî vefat etmişti. O, ilmi kelâm borusunu öyle yüksekten, öyle tiz perdeden öttürmüştü ki, onun yankısının dışında başka bir ses duyulmuyordu. İslâm âleminin ilim ve fikir (bilgi ve düşünce) ortamı her meseleyi delile dayandırmaya ve başka bir örnekle kıyaslamaya alışıktı. İlmî ve fikrî faaliyet bu iki önemli müspet bilgi metodunu uzun süredir kullanıyordu. Bir şeyin gerçek olup olmadığı ve dinin inançlarının herhangi bir maddesi; akıl delilleri, mantık prensipleri ve felsefe metodları ile isbat edilmezse benimsenip kabul edilmiyordu.

Eş'arî kelâmcıları, genel hayatta her ne kadar Mutezile ve felsefecilere üstün gelmiş idiyseler de ve kelâm ilmi karşısında onları susturmuş idiyseler de, Mutezile (itizâl) ruhu ve azgınlığı bizzat kendi galiplerini mağlup etmişti. Eş'arîlerin kelâm ilmine Mutezile'nin akılcılık ruhu sirâyet etmişti. Sonunda Eş'arîler de Allah'ın zâtı (asıl varlığı) ve sıfatlarının, ince ve akıl ötesi (akla aykırı değil) meselelerde ve açıklamalarda serbestçe tartışabilmeleri için akla çok geniş yer vermişlerdi. Onlar da, dış görüntüleri ve duyuları, büyük ölçüde kesin sonuca götüren bilgi kaynakları kabul etmişlerdi. Dinî meseleleri ispat etmeyi ve eşyanın gerçekten var oluşlarını kabul etmeyi, delillendirmeye ve kıyasa dayamışlardı.

İşte bunun sonucu olarak bütün İslâm âleminde bir, söze (kelimelere) ve delile dayanma modası hâkimiyeti vardı. Kelâm ilmi, ondan ona nakletmekten (şu şöyle dedi bu böyle dedi demekten) ibaret kalmış, nakledilen meseleler incelenmiyor, doğru veya yanlışlıkları tartışılmıyor, üzerinde düşünülmüyor, ancak daha önceden söylenmiş sözler aynı şekli ile nakledilip geliyordu. Bu yüzden bir süredir ilm-i kelâmda herhangi bir yenilik, bir gelişme görülmüyordu. O zümre içinde uzun zamandan beri Ebu'l-Hasan Eş'arî veya İmam Gazâlî gibi müctehid, zeki ve derin kavrayışlı biri ortaya çıkmamıştı. Kıyas ve delil göstermedeki çok aşırıcılık kafanın çalışmasını, beynin faaliyet gücünü artırmıştı ama gönüllerin sıcaklığına, kalbin faaliyetine ve kesin imana da zarar vermişti.

Kelâm âlimleri delile dayandırma yetenekleri, önermeleriyle ve sonuçlarının uyumlu oluşu ile kendilerine karşı çıkanları susturmuşlardı, ama kalplere huzur, sükun ve iman aşılamada, şüpheci ve tereddüt içinde olanlara kesin inanç ve kavrayış vermede başarısız olmuşlardı. Onların bu delile dayandırma ve isbatlama metodları, kalp ve kafalarda ilm-i kelâmın çözmeye gücünün yetmeyeceği yüzlerce kördüğüm meydana getirdi. İlm-i kelâmın sürekli ilgisizliğinden, değer vermemesinden hatta küçümsemesinden dolayı kesin inancın ve bilginin ana kaynağı olan vicdan; tamamen geçersiz ve işe yaramaz bir hale dönüşüp gidiyordu. Dışta görünen beş duyunun dışında bir de iç duyunun (sezgi) varlığı kabul edilmez hale geliyordu. Bu bakımdan iç duyu (sezgi) olmadan duyulamayan, bilinemeyen, algılanamayan meseleler ve gerçekler reddediliyor, itiraz noktası yapılıyordu. Onları inkâr etme ve varlığını kabul etmeme eğilimi ortaya çıkıyordu. Kısacası bütün dünya bir kelâm bilgisi buhrânına (çıkmazına) yakalanmıştı. Hepsine bir “akla dayanan dış maddî görünüşe bağlılık” hâkim olmuştu. Ümmet-i Muhammed’in (a.s.) iş yapma (aksiyon) gücü, bundan daha ötesi bu ümmetin ana malı (sermayesi) ve onun enerjisinin kaynağı olan ve peygamberliğin nabzı gibi olan “aşk harâreti=gönlün tâ derinliklerinden kopup gelen inanma ve iş yapma aktivitesi, canlılığı” sönüp gidiyordu. Kalp yanıştan uzaklaşıyor, (aşk harâretinden) soğuyup gidiyordu. Felsefe konuları ile ilm-i kelâmın kendi aralarında savaşmaları, çatışmaları; İslâm dünyasını, içinde kîl ü kâlinin (dedim-dedi) çok olduğu ama, hayatın, sevginin, marifetin ve basiretin olmadığı bir okula çevirmişti. Elbette gönül ehli kimselerin toplandığı maneviyat adalarında aşk huzuru ve kesin iman nuru bulunuyordu. Bunun dışında her taraf kelime tılsımlarına yakalanmış, dışta görünenlere ve duyulara bağlanmıştı.

Gönül Ehli Bir Kelâmcıya İhtiyaç Duyulması

Böyle bir durumda İslâm dünyasının öyle yüce ve güçlü bir büyük insana ihtiyacı vardı ki, bu insanın gönlü dertli (aşkla yüklü), beyni güçlü, mantığı büyüleyici, kalbi dağlayıcı olmalıydı. Yani kalp ve akıl gibi her iki yönde de güçlü biri olmalıydı. Hem de o, akıl bilgileri denizinin dibine ulaşmış olmalıydı. (Akılcılık denizinin dibini keşfetmiş olmalıydı.) Kendi aşk harâretiyle ve iç yanışıyla, buz tutmuş (donmuş) İslâm dünyasını yeniden ısıtmalı ve onun önünde kelimelerin ve dıştan görünüşlerin büyüsü çözülmüş olmalıydı (Maddeci pozitivizme darbe indirmiş olmalıydı.) Aklın bu "şekiller, nakışlar yurdu" olan dünyasında, gönüllere aşk sûr'unu (borusunu) üfleyen biri olmalıydı. Güç denemesi, güreş yapması ve muhaliflerini yenerek susturma yerine aklın şüphelerini gideren, kalbin düğümlerini çözen ve akla, kalbe huzur, iman ve kesin kanaat ve tatmin dolduran bir kelâm ilminin temellerini atan biri olmalıydı.

İşte bu insan Mesnevî isimli kitabı ile kelâm ilminin aşırılıklarına ve aklın (kuruntuları)na karşı sesini yükseltip karşı çıkan, hatta savaş açan ve değişen İslâm dünyasının şiddetle ihtiyaç duyduğu yeni ilm-i kelâmın temelini atan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (ö. 672 H.) idi.

MEVLÂNÂ'NIN HAYATI

"Mir'âtü'l-Mesnevî" kitabının yazarı, basılmamış el yazması eseri olan "Sâhibü'l-Mesnevî" isimli kitabında, Mevlânâ'nın hayat safhalarını çok geniş bir şekilde ve inceleyerek yazmıştır. Biz burada onun özetini veriyoruz:

Babası ve Ailesi

Adı: Muhammed. Lâkabı: Celâleddin'dir. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî olarak anılmaktadır. Soyu; babası tarafından 9 kuşak geriye gittikten sonra Hz. Ebu Bekir Sıddîk'a ulaşır. Annesi tarafından da Hz. Ali'ye ulaşır.

Mevlânâ'nın değerli ecdadı Horasan'da[1] bulunan Belh'de yaşarlardı. Mevlânâ da orada doğdu. Mevlânâ'nın ana ve baba kütüğünde büyük âlimler ve o dönemin sultanları vardır. Mevlânâ'nın ninesi Melike-i Cihan, Harzemşah sultanlarının hanedanındandı.

Mevlânâ'nın babasının adı; Muhammed. Lâkabı: Bahâeddin Veled idi. Tahminen 543 H. yılında doğmuştu. Bahâeddin Veled Hazretleri; genç yaşında bütün ilimlerde yetişmiş ve üstün dereceye ulaşmıştı. Onun ilmi o dereceye ulaşmıştı ki, Horasan'ın çok uzaklarından çözümlenmek üzere zor fetvâlar ona gelirdi. Toplantı biçimi sultanlar tarzında idi. Zaten kendisine, "âlimler sultanı" unvanı da verilmişti. Âdeti; sabahtan öğleye kadar genel ders vermek, öğleden sonra özel dostları ile hakikatler ve marifetler üzerinde sohbet etmekti. Pazartesi ve Cuma günleri genel vaaz yapardı. Heybeti çok yüceydi. Daima düşünen kişi olduğu görülürdü.

Mevlânâ’nın Doğumu ve İlk Öğrenimi

Bahaeddin Veled’in oğlu Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, 6 Rebiulevvel 604’de doğdu. Âlimler sultanı Bahâeddin’in en samimi dostları arasında yüksek değerde bir büyük kişi olan, Tirmizî hadis kitabının otorite âlimi Seyyid Burhaneddin vardı. Bahâeddin Veled onu oğluna atalık (yetiştirici, eğitici, öğretici) tayin etti. Mevlânâ, 4-5 yaşına kadar onun terbiyesi altında büyüdü. Babasının vefatından sonra da onun idaresi altında manevî menziller katetti.

Babasının Belh’den Göçü[2]

Mevlânâ’nın değerli babasının etkisi fazlaca artınca, davet ve nasihatleri herkes tarafından son derece benimsenince, müridlerinin sayısı da çok çok artınca dönemin bazı âlimlerinin hasedi kabarmaya başladı.

Bahâeddin Veled, vaaz ve nasihatlarında; bazı kimseler semâvî kitapları, ilâhî emirleri arkalarına attılar da felsefecilerin değerini kaybetmiş sözlerini kendilerine rehber kabul ettiler, bunlar ne yüzle kurtuluş ve necât ümid ederler? diyerek Yunan felsefesini ve filozoflarını tenkid ediyordu. Bu açık tenkid ve kötülemeden dolayı zâhir ulemasının gönlünde ona karşı hoşnutsuzluk meydana geldi. Ama Harzemşah kendisine çok değer verdiğinden bu kimseler, şikâyet ve gammazlama fırsatı bulamıyorlardı.

Tesadüf bu ya, bir gün sultan onu ziyarete geldi. Baktı ki etrafında muazzam bir kalabalık var. Saray elemanları arasında olan bir âlime: “Bu ne kadar kalabalık böyle?” dedi. O mübareğe de fırsat düştü ve: “Eğer bunun önü alınmazsa devlet düzenine bir zarar gelme ihtimali vardır. O zaman önüne geçilmesi de imkânsız olur.” dedi. Bu söz, Harzemşah’ın içine işledi. “Nasıl bir tedbir alınır da bunun önüne geçilebilir?” diye sordu. Bunun üzerine o âlim şöyle bir yol gösterdi: “Efendim, şehrin kalesinin ve hazinenin anahtarlarını kendisine göndererek; bütün itibar size gösteriliyor, herkes sizin çevrenizde toplanıyor, bizde ise sadece anahtarlar kalmış, alın onu da size gönderiyorum deyin.” dedi.

Bahâeddin Veled böyle bir haberi alır almaz: “İslâm sultanına benden selâm söyleyin ve deyin ki: Bu iki günlük fâni dünyanın bütün define ve hazineleri, ülke ve orduları padişahlara lâyıktır. Bizim gibi dervişlerin böyle şeylerle ne ilgisi vardır? Sultan ve ahbabı burada rahat ve huzur içinde yaşasınlar diye ben buradan memnuniyetle çekip gidiyorum. Cuma günü vaazımı vererek çıkıp gideceğim”buyurdu.

Belh halkı bu durumu öğrenince, şehirde büyük bir gerginlik başgösterdi. Harzemşah dehşetli bir şekilde korktu. Adam gönderdi, sonra da geceleyin veziri ile bizzat kendisi gelerek bu yolculuktan vazgeçirmeye çalıştı, ama o kabul etmedi. Sonunda ricâda bulunarak, halkın haberi olmadan şehirden çıkmasını, yoksa büyük bir fitne kopacağını söyledi. Bahâeddin bunu kabul etti. Cuma günü vaaz etti ve pazar günü Belh’den Bağdat’a doğru yola çıktı. Bu vaazında, benden sonra Moğol ordusu gelecek diye de Harzemşah’ı uyarmıştı.

Sultânu'l-Ulemâ Bahâeddin Veled, öyle bir saygı görerek yolculuğunu sürdürüyordu ki, hangi şehrin yakınından geçse oranın âlimleri ve ileri gelenleri şehrin dışına çıkarak onları karşılıyor, büyük bir saygı, hürmet ve ikrâmla onu şehre getiriyorlardı. Bağdat, Mekke-i Muazzama, Şam güzergâhında bu şehirleri ve daha başka yerleri ziyaret ederek Malatya'ya ulaştı. Akşehir'de dört sene oturdu, ders okutmakla, ilim öğretmekle meşgul oldu. Akşehir'den, o zaman Konya'ya bağlı olan Lârende'ye geçti.

Mevlânâ Konya'da

Anadolu sultanı Alâaddin Keykubad'ın isteği üzerine 626 H. yılında Konya'ya şeref verdiler. Sultanın bizzat kendisi karşılayanlar arasında bulunuyordu. Karşılama sırasında atından indi. Büyük bir alçakgönüllülük gösterdi. Konya medresesinde ikâmet etti. Sultan ve pek çok devlet erkânı kendisine mürîd oldu.

Bahâeddin Veled hazretleri Konya'da iki sene ikâmet ettikten sonra 628 H. de vefat etti.

Bütün bu süre içinde Mevlânâ daima babası ile birlikte yolculuk yaptı. Bâtınî ve zâhirî (sözlerle, eşyaya âit şekillerle, akıl yolu ile anlatılan zâhirî bilgileri ve insanın iç dünyasının, sezgisinin, maneviyatının ortaya koyduğu manevî, bâtınî) bilgileri ondan aldı. 22 yaşında iken Konya şehrine geldi. İleride artık bu şehir onun hem yaşadığı, hem de toprağa verildiği yer olacaktır.

Sultanın lalası Emir Bedreddin Gühertaş, onun derin ilmine ve keskin zekâsına hayran kalarak Konya'da onun için Hüdâvendigâr Medresesi'ni yaptırdı ve bu medreseye bağlı çok büyük vakıflar kurdu. Sultan Alâaddin Keykubad ona çok saygı gösteriyor, çok değer veriyordu. Sultan, Konya kalesini tamamlayınca bir gün gezip görmesini istedi. Bunun üzerine Mevlânâ şöyle dedi:

"Sel sularının ve düşman atlarının girmemesi için iyi bir engel ama zulme uğrayanların dua oklarına nasıl engel olunur? Hiç düşündünüz mü bu yüz binlerce burçları aşıp gelen, her tarafı yakıp yıkan beddua oklarını? Adalet ve eşitlik kalesi inşâ ediniz ki orada dünya güveni ve huzurun hayırlısı vardır." Bu nasihatin sultan üzerinde çok büyük tesiri oldu.

Bahâeddin Veled'in vefat etmesi üzerine, âlimlerin, şeyhlerin ve dönemin sultanının görüş birliği etmesiyle Mevlânâ Celâleddin onun yerine geçti ve öğretim, eğitim, irşâd ve telkin görevini yürütmeye devam etti. Mevlânâ'ya mürebbîlik yapmış olan ve Tirmizî hadis kitabının araştırıcı uzman bilgini olan Seyyid Burhâneddin, Belh'-den Tirmiz'e gitmişti. Mevlânâ Bahâeddin Veled'in vefatından sonra Konya'ya geldi. Mevlânâ kendisine mürid oldu, ondan tarikat ve sülûk dersleri aldı, büyük manevî merhaleleri böylece katetti. Dokuz sene Mevlânâ ile sohbeti devam etti. 637 H. yılında vefat etti.

Mevlânâ’nın Tahsil Yolculuğu ve Meşguliyetleri

Mevlânâ 630 H. de daha fazla bilgi edinmek, ilim öğrenmek, manevî feyiz almak için Şam yolculuğuna çıktı. Önce Haleb’e vardı.

Sultan Selahaddin Eyyubî’nin oğlu el-Melik el-Zâhir, büyük âlimlerden olan Kadı İbn Şeddâd’ın ısrarlı teşviki ile 591 H. yılında çok büyük medreseler kurmuştu. Bu yüzden Haleb şehri de Şam gibi ilimler şehri, bilgiler yuvası haline gelmişti. Mevlânâ Hâleb’de Halâviyye Medresesinde kaldı. Kemaleddin İbn el-Adîm’den faydalandı. Mevlânâ, her ne kadar ilim tahsili ile uğraşıyor idiyse de onun ergin kişiliğinin hâli o noktada idi ki Sipehsâlâr’ın ifadesi ile hiç kimsenin çözemediği meseleleri o derhal çözüyor, hiçbir kitapta olmayan sebepler ve deliller gösteriyordu.

Mevlânâ Haleb’den Şam’a geçti. Burada o zamanlar âlimler meclisi olan Makdisiye Medresesinde kaldı. Sipehsâlâr’ın yazdığına göre: Şam’da Şeyh Muhyiddin İbn Arabî, Şeyh Sadeddin Hamevî, Şeyh Osman Rûmî, Şeyh Evhadüddin Kirmânî, Şeyh Sadreddin Konevî ile sohbetleri sürüyordu ve birlikte başka hakikatler ve marifetler anlatıyordu.

634 veya 635 H. de Şam’dan dönerek Konya’ya geldi ve artık sürekli orada kaldı. Seyyid Burhâneddin’in 637’de vefatından sonra beş sene boyunca zâhir bilgileri âlimlerinin kılığında yaşadı. İlmî çalışmalar ve öğretim gayretleri içine gömüldü kaldı.

638’de, ilim meclislerinin kendi çevresinde toplandığı Şeyh Muhyiddin İbn Arabî öldüğünden dolayı, ona bağlı çevresindeki insanların çoğu Konya’ya geldiler. Onlar arasında Şeyh Sadreddin de bulunuyordu. Doğu ülkelerinin harab edilmesinden dolayı âlimler ve değerli kişiler Anadolu’ya yöneliyorlardı. Genellikle onlar Konya’yı kendilerine sığınak ve yerleşme yeri seçiyorlardı. Bu bakımdan Konya âlimler şehri haline geldi.

Bu âlimler içinde Mevlânâ’nın değeri hepsinden üstündü. O günlerde Mevlânâ’nın meşguliyetleri; zâhirî bilgilerle uğraşan âlimlerin uğraşı idi. Yani ders okutuyor, vaaz veriyor, fetvâ yazıyordu. Mevlânâ, vakitlerinin pek çoğunu okutmakla geçiriyordu. Kendi medresesinde 400 den fazla talebe vardı. Okutup öğretmesinin dışında Mevlânâ’nın ikinci bir işi veya görevi de vaaz vermekti. Fetvâ yazması da ayrı bir işi idi. Mevlânâ’ya bir dinâr aylık bağlanmıştı, bunu işte bu fetvâ yazmasının karşılığı diye tahmin ediyordu. Bu konuda o kadar sert ve kesin tavırlı idi ki, dervişlik ruhu üstün gelip de mecliste istiğrak hali (cezbeye girip kendinden geçme hali)

başlayınca bile bir fetvâ isteği geldiğinde derhal haber verilmesini emretmişti. Kalem ve hokka daima yanında hazır dururdu.

Hayatında İnkilab Olması, Halinin Değişmesi

Bu durumu 642 H.'ye kadar devam etti. Bundan sonra Mevlânâ'nın hayatında en büyük inkılabı meydana getiren olay ortaya Çıktı. Bu olay onu Mevlânâ Celâleddin Konevî (Konyalı) olmaktan çıkarıp zamanın nadir yetiştirdiği meşhur Mevlânâ Rûmî yaptı. Bu olay, Mevlânâ'nın Şems-i Tebrîzî ile buluşması ve onun varlığında kendini kaybetmesidir. İşte onun şu sözü, bu olayı kısaca anlatmaktadır:

"Küçük molla Celâleddin, Şems-i Tebrîzî'nin kölesi olana dek asla Rûm'un mevlâsı (efendisi) olmamıştı."

Şems-i Tebrîzî

(Asıl adı Muhammed b. Ali b. Melikdâd olan) Şems-i Tebrîzî'nin soyu sopu ne idi? Memleketi neresiydi bilinmemektedir? Ona karşı olanlar, yaptıkları suçlamalara bir suçlama daha katarak, onun soyunun ne olduğu da belli değil dediler. (Anası babası, hangi aileden geldiği belli değil.)

Mevlânâ: "O, neredendir, nerelidir, biz onu bilmiyoruz." diyor. Çocukluğundan beri üstün kabiliyet ve aşk cezbesi, muhabbet meşalesi taşıyordu. Kendi ağzından Menâkıbü'l-Ârifîn isimli kitabında nakledildiğine göre; henüz erginlik çağına gelmemişken Hz. Peygamber'in aşkı ile otuzar gün kırkar gün boyunca yemek arzusu duymadığı olurdu. Zâhirî ilimleri okuduktan sonra Şeyh Ebu Bekir Sellebâfın (seleci) mürîdi oldu. Bazı rivâyetlerden de anlaşıldığına göre Şeyh Zeyneddin Sincâsî'nin mürîdi idi. Daha başka rivâyetlerde başka şeyhler denilmiştir. Olabilir ki hepsinden de feyiz almıştır.

Böyle bir şekilde rûhu doymayınca Allahın has kullarını aramaya çıktı, diyar diyar dolaşmaya başladı. Öyle bir yolculuk yapıyordu ki gittiği yerleri ne memleketinden bir kimse biliyordu ne de gittiği yörelerde kendini iyice tanıtıyordu. Siyah yün elbise giyerdi. Her gittiği yerde kervansarayda yatardı. Büyük bir tüccar zannetsinler diye kapıya kıymetli, sağlam bir kilit takardı. Ama içerde hasırdan başka hiçbir şey yoktu.

Çok yolculuk yaptığından insanlar ona "Kuş Şems" demeye başlamıştı. Tebriz, Bağdat, Ürdün, Anadolu, Kayseri ve Şam'a seyahat etti. Geçimini kuşak örüp satarak sağlardı. Gıdasına gelince o kadar az yerdi ki; bir sene Şam'da kaldı, haftada bir defa yemek yerdi. O da bir tas çorba. Aynı zamanda onu da yağsız olmak üzere içerdi. Kimseyi sohbetine dayanacak ölçüde bulmazdı da hep: "Ya Rabbi, bana sohbetime katlanacak bir arkadaş nasib et" diye dua ederdi.

Mevlânâ İle Buluşması ve Büyük Değişme

Şeyhi ona: “Anadolu’ya git. Orada ciğeri yanık, kalbi susamış biri var, onu aydınlat gel” dedi. 26 Cemaziyelâhir 642 H.’de Pazartesi günü Konya’ya geldi. Şekerciler mahallesinde ikâmet etti.

Bir gün Mevlânâ’nın ata binmiş olarak geldiğini, etrafında insanların kendisinden faydalanmak için bir şeyler sorup öğrendiklerini gördü. Şems ilerleyerek Mevlânâ’nın önüne gelip durdu ve:

- Riyâzat ve ilmin amacı nedir? diye sordu.

Mevlânâ da:

- Şeriat ve edebi bilmektir, dedi.

Şems:

- Hayır, amaç; bilinene ulaşmaktır, dedi ve Hakîm Senâî’nin şu şiirini okudu:

“İlim seni senden korumuyorsa,
Cahillik o ilimden çok daha iyidir.”

Mevlânâ’nın bu sözden rengi sarardı, şaştı kaldı ve hayran kaldı. Ok hedefine saplanmıştı.

Mevlânâ, Şemsi yanına alarak yerine geldi. Eflâkî’nin anlattığına göre; kırk gün boyunca Şems Hazretleri ile bir odada kaldı. Oraya kimse giremiyordu. Sipehsâlâr; altı ay boyunca Selahaddin Zerkûb’un odasında iki ulu kişi uzlette kaldılar, diyor. Şeyh Selahaddin’in dışında kimsenin içeri girme yetkisi yoktu.

Şems’in gelişi, Mevlânâ’ya yeni ruh ve hakikatler, yeni manevî hazlar dünyası bağışladı. Bizzat kendisi şöyle diyor:

“Şems-i Tebrîzî bize hakikat yolunu gösterdi.
Onun gelişinin feyiz ve bereketi ile biz imân taşıyoruz.”

Bu ânâ kadar Mevlânâ zamanın hocası idi. Kendisi postta (ders koltuğunda) oturandı. Âlimler, talebeler, tasavvuf erbabı hepsi ondan faydalanıyorlardı. Şimdi Mevlânâ’nın kendisi faydalanan biri ve bir talebe idi artık, Şems-i Tebrîzî ise feyiz veren, irşâd eden, öğreten hocası olmuştu. Mevlânâ’nın oğlu Sultan Veled diyor ki:

“Şeyh üstad; yeni öğrenen bir talebeye döndü,
Her gün onun huzurunda ders okuyordu.
Gerçi ilimde ve zâhidlikte en yetişkin biri idi ama
Güzel koku gösteren yeni bir ilim bulmuştu o.”

Mevlânâ’nın kendisi de şöyle diyor:

“Dünyadan el etek çekmiş biri idim, sen şarkı söyleyen biri yaptın beni,
Meclisin başına dert açan ve içki peşinde koşan biri yaptın beni.
Postuna oturmuş onurlu, vakar sahibi biri idim ben,
Çoluk çocuğun oyuncağı, küçüklerin eğlencesi yaptın beni.”

Sonunda Mevlânâ, Şems’in gelmesiyle ve Şemsle buluşmasıyla ders verme, öğretme, vaaz ve nasihat etme v.s. gibi uğraşlarının hepsini birden terketti.

Mevlânâ, her meselede Şems hazretlerinin emrine tabi olup bütün diğer ilişkilerini kesmeye başlayınca, bu iş Mevlânâ’nın diğer öğrencilerine, mürîdlerine çok ağır gelmeye başladı. Bir huzursuzluk, bir homurtu yükseldi. Öfke ile birlikte bir çeşit şaşkınlık da vardı.

Şems’in durumunu halk bilmiyordu. Müridlerin kafasında şu vardı: Biz ömrümüzü Mevlânâ’ya hizmetle geçiriyoruz. Mevlânâ’nın kerametlerini gördük. Her tarafa onun şöhretinin yayılmasına biz vasıta olduk. Şimdi ortaya soyu sopu, nereden geldiği belli olmayan meçhul bir adam çıktı, Mevlânâ’yı herkesten kopardı. Yüzünü bile göremez olduk. Ders, vaaz, nasihat, her şeyi terketti. Mutlaka bir büyücü olmalı bu adam, yoksa nasıl olur da böyle bir dağı bir çöp gibi çeker peşinde sürükler götürür?

Kısacası; herkes Şems’e düşman oldu. Mevlânâ’nın yanında hiçbir şey diyemiyorlar, ama köşeye bucağa çekilerek ileri geri her şeyi konuşuyorlar; gece gündüz koşuşuyorlar, eskisi gibi Mevlânâ’nın sohbetinden faydalanmak için, ondan feyz alabilmek için Şems’i nasıl uzaklaştırabileceklerini düşünüyorlardı.

Şems'in Ortadan Kayboluşu

Şemseddin hazretleri, bu insanların yersiz ve kaba davranışlarına sabretti. Mevlânâ'ya aşırı bağlılıklarından dolayı bunların incinmiş olduğunu kabul ediyor, normal görüyordu. Fakat iş çığırından çıkınca sonucun bir fitne ve fesada varacağını gördü ve bir gece sessizce Konya'dan çıkıp gitti. Ahmed Eflâkî, bu birinci gidişin tarihini 643 H. yılının Şevvâl ayının birinci günü olan Perşembe olarak belirtmektedir. Buna göre birinci gelişte Konya'da bir sene üç ay kalmış oluyor.

Şems'in ayrılışı Mevlânâ'ya çok dokundu. Müridler kendi isteklerine uygun bir takım iyi şeyler düşünmüştü, ama iş tam tersi oldu. Şems'in gidişinden sonra Mevlânâ'nın kendilerine yöneleceği yerde, zaten az bir ilgisi vardı, o da tükenmeye, yok olmaya yüz tuttu. Bazı anlayışsız kişilerin yanlış hareketinden ötürü samimi ve vefâkâr insanlar da Mevlânâ'nın sohbetinden mahrum kaldılar.

Mevlânâ’nın Izdırabı ve Şems’in Dönüşü

Sipehsâlâr’ın anlattığına göre: Bu uzaklaşma, Şam’dan Mevlânâ’ya Şems’in mektubu gelinceye kadar sürdü. Bu mektubu aldıktan sonra Mevlânâ’nın durumu değişti. Şems’in aşk ve muhabbeti ile semâ yapmaya başladı. Şems hazretlerine karşı kötü davranışta bulunmayan insanlara eskisi gibi ilgi göstermeye başladı.

Bu süre içinde Mevlânâ Şems’e şiirle yazılmış dört mektup gönderdi. Bu mektuplarda kendi durumunu, hasretinin dayanılmaz olduğunu anlatır. İlk hasret mektubunda şöyle yazar:

“Ey kalb ve gönlümdeki nûr, gel,
Cezbemin, dileğimin hedefi, gel.
Ey sevgi ve muhabbetin kendisini aştığı
Eşi bulunmaz sevgi yarışçısı, gel.
Eğer gelirsen ne büyük bir mutluluk olur,
Gelmezsen eğer, her şey berbad olur, gel.
Sen doğup yükselen bir güneş gibisin.
Uzakta olsan da ey bana yakın olan sen, gel.”

Bu sırada halkın gürültüsü azalmış, huzursuzluk dinmişti. Şems’e karşı muhalefetleri son buldu diye güven gelince, Mevlânâ Şems’i tekrar geri getirme yolları aradı.

Oğlu Sultan Veled’e; git benim tarafımdan o değerli zâta selâm söyle de gelsin, şu hediyemi de ayaklarının dibine ser, dedi; Benim tarafımdan şunu da söyle ki; kabalık yapan müridlerin hepsi samimiyetle tevbe ettiler ve yaptıkları hataların bağışlanmasını istiyorlar. Lütfen bu tarafa teşrif edip gelsin, dedi.

Oğlunun eline verdiği mektupta, bu ayrılığın kendinde bıraktığı tesiri anlatır. Baş tarafı şöyledir:

“Senin bizi terkedip gittiğin günden beri
Huzurumuz, tadımız kalmadı, muma döndük.
Bütün gece boyu mum gibi yanıyoruz.
Onun ateşinden uzak, baldan da mahrumuz.

Ey Şam, Ermenistan ve Rûm'un kendisi ile övündüğü sen,
Akşamım, senden dolayı sabah gibi aydınlandı."

Sultan Veled, Şems hazretlerini büyük bir saygı ve muhteşem bir manzara ile Konya'ya getirdi.

Şems'in İkinci Kayboluşu

Şems hazretlerinin Konya'ya gelmesiyle Mevlânâ'nın sevincine diyecek yoktu. Kabalık yapan herkes gelip özür diledi. Bir süre sohbetler devam etti. Ortalıkta bir huzursuzluk yoktu. Bu süre içinde Mevlânâ'nın Şems'e bağlılığı, ondan aldığı feyz eskisinden daha fazla arttı. Fakat bu huzurlu günler fazla sürmedi, yeniden incinme sebepleri ortaya çıktı.

Şems'in kaldığı yer, Mevlânâ'nın kaldığı yere kadar uzanan salon odanın yanında idi. Şems Konya'da evlendiği hanımı ile orada oturuyordu. Mevlânâ'nın ortanca oğlu (Çelebi Alâaddin) babası Mevlânâ'nın yanına giderken oradan geçiyordu. Bu hareket Şemseddin hazretlerinin gücüne gidiyordu. Birkaç kere şefkat dolu ifadelerle anlattı ise de, bu sözler Alâaddin'e ağır geldi. Zaten Alâaddin; Şems hazretlerinin, ağabeyi Sultan Veled'e daha çok değer vermesinden ötürü içinde öfke besliyordu. Bundan dolayı meseleyi dallandırıp budaklandırdı. Fırsat bekleyen insanlar bunu daha da dallandırarak; ne âlâ, dışarıdan bir meçhul adam gelsin, Mevlânâ'nın evine elkoysun, oğlunu da eve koymasın! dediler.

Şems hazretleri sadece hilim ve şefkatinden dolayı Mevlânâ'ya bu konuda bir şey söylememişti. Ama iş çığırından çıktı. Bunun üzerine Sultan Veled'e derdini döken bir ifade ile dedi ki: "Bu adamların hareketlerinden dolayı bir daha kimsenin göremeyeceği, bulamayacağı bir yere çekip gideceğim."

Mevlânâ'nın bazı gazellerinden, bu olaydan tamamen habersiz olmadığı, hatta bundan endişe duyduğu da seziliyor ve şiirlerinde tekrar gitmekten vazgeçmesini ricâ eden ifâdeler görülüyor.

Her şeye rağmen, insanlar arasında Şems aleyhine düşünceler yeniden kabardı. Bundan dolayı o da çok üzüldü, kırıldı. Sonunda birden, kimse farkına varmadan ortadan kaybolup gitti.[3]

"Ansızın herkesin arasından kaybolup gitti;
Herkesin gönlündeki karanlıklar gitsin diye."

Mevlânâ, sabahleyin medreseye gelip de Şems'i evinde göremeyince bir nâra attı ve Sultan Veled'in halvethânesine giderek: "Ey Bahâeddin, ne uyuyorsun? Kalk da şeyhimi ara, ruhumu onun güzel kokusundan uzak

buluyorum.” diye kapıdan seslendi. İki üç gün boyunca her tarafı aradılar, ama Şems’in izine rastlayamadılar.

Bu kere Mevlânâ’nın durumu, Şems’in birinci kayboluşundan daha çok değişti.

“Şeyh Celâleddîn, onun ayrılığından dolayı mecnuna döndü.
Onun aşkından dolayı yersiz yurtsuz kalmış Yunus Peygamber gibi oldu.”

Bu şiiri onun duygusunu gayet iyi açıklar. Yunus (a.s.)’ın, yerini yurdunu terkedip ayrıldıktan sonra Yunus balığının karnında yedi gün kalmasına ve çektiği sıkıntılara telmih vardır.

Mevlânâ; Şems-i Tebrîzî’yi üzen kimler varsa hepsini sohbetinden ve çevresinden kesinlikle uzaklaştırdı. Fakat öncekinin aksine bu sefer vaktini gazeller yazmaya ve semâ yapmaya devam ederek geçirdi. Bu, 645 H. yılının olayıdır.

Şems hazretlerinin kaybolmasından sonra Mevlânâ iki gün boyunca onu aradı. Fakat hiçbir şekilde izine rastlayamadı.

Bunun üzerine Mevlânâ’nın durumu değişmeye başladı. Önceleri sadece benimsediği semâ yapmaya bu sefer iyice sarıldı ve bir an olsun semâsız vakit geçiremez oldu. Medresede gezinip duruyordu. Gizli, açık feryad eder, bağırırdı. Bütün şehirde bir hengâme başladı.

İşte bu sıralarda Mevlânâ, Şems’in hasretiyle dolu pek çok gönül yakan, ciğer parçalayan gazeller yazdı. Onun en dokunaklı, elemli gazelleri bu devreye ait olanlarıdır.

Bütün bu acılarına, huzursuzluklarına ve elemlerine rağmen; Anadolu’da Müslümanlar arasındaki kardeş kavgası, Mısırlıların hücûmu, Moğolların baskınları, yağmalamaları ve her tarafı yakıp yıkmaları ve İslâm dünyasının bir baştan bir başa dağınıklık ve perişanlık içinde olması Mevlânâ’nın içinden çıkmıyor, daima kafasında ana düşünce olarak yer ediyordu. Böyle bir ortamda Şems’in başına ne gelir diye de endişe ediyordu,

Şems-i Tebrîzî’nin kaybolması ona öyle dokunmuştu ki, biri yalan olarak Şems’i gördüğünü söylese hemen ona sırtındaki elbisesini ikrâm ediyor, ona teşekkürler ediyordu.

Şam Yolculuğu ve Sükûnete Kavuşması

Bu taşkın ye coşkun durumunda Mevlânâ seyahate çıkacağını bildirdi ve Şam’a doğru yolculuğa başladı. Dostları da onunla beraber yolculuğa katılmakta ısrar ettiler, bu şekilde Şam’a geldiler. Mevlânâ orada da insanların gönlünde aşk ateşini tutuşturdu. Böyle derin bir âlimin, bu kadar yüce bir zâtın nasıl olup da deli divâne hâle geldiğine; böyle emsalsiz bir adamın; peşine takılıp diyar diyar aradığı Şems’in kim olduğuna herkes şaşıp kalıyor, bu sırrı kimse anlamıyordu.

Şam’da Şems’in izine rastlanmayınca Mevlânâ dedi ki: “Ben ve Şems iki ayrı varlık değiliz. O bir güneşse ben bir zerreyim, o bir denizse ben bir damlayım. Zerrenin varlığı güneştendir, damlanın ıslaklığı denizdendir. Öyle ise aramızda ne fark vardır?” Birkaç gün sonra Şam’dan tekrar geri Anadolu’ya doğru yola revan oldu.

Birkaç sene Konya’da durdu. Tekrar cezbesi üstün geldi, aşkı coştu. Birkaç kişiyi yanına alarak yine Şam’a geldi. Bu sefer, ben kendim Şems’in aynıyım düşüncesiyle geldi. Şems’i aramak ne demekti, artık kendini arıyordu. Bu sefer Konya’ya, Şems’de olan herşey bende de vardır düşüncesiyle döndü.

Şam’dan döndükten sonra Mevlânâ, Şems’i görmeden ümidini tamamen kesmişti. Ama Şems’de gördüğü hâli, ondaki keyfiyeti, artık kendinde görmeye başladı. Sultan Veled de bu gerçeği anlatan ifadelerde bulunmuş ve: “*Her ne kadar Mevlânâ Hazretleri Şems-i Tebrîzî’yi asıl şekliyle Şam’da göremedi ise de manevi hali içinde onu kendinde hissetti.*” demiştir.

Şeyh Selahaddin Zerkûb

Şam'dan ikinci kez döndükten sonra birkaç gününü sükûnet içinde geçirdi. Ondan sonra Şeyh Selahaddin Zerkûb'u kendine halîfe ve sırdaş yaptı. 647 H. yılında onu kendine has arkadaş yaptı. Şems hazretleri yerine onu kendine yardımcı ve huzur dostu yaptı.

Şeyh Selahaddin, Konya'nın yakınındaki bir köydendi. Balıkçılıkla uğraşan fakir bir ana babadan doğma biridir. Selehaddin'in kendisi kuyumculuk mesleğini seçmişti. Önceden beri dürüstlük ve güvenilirlikle ün salmıştı. Seyyid Burhaneddin Konya'ya geldiğinde Salâhaddin ona mürid oldu. Onun idare ve murakabesi altında özel ihtisas elde etti. Seyyid Burhaneddin vefat ettikten sonra Mevlânâ'ya tâbi oldu. Ölümünden on sene önce Mevlânâ'ya yakınlık elde etti. Bu on sene içinde Mevlânâ'nın has halifesi oldu. Şeyh, 657 H. yılında vefat etti.

Bu yakınlıktan sonra insanlar yine hengâme meydana getirmeye, huzursuzluk çıkarmaya başladılar. Şimdi de diyorlardı ki: "Şems bundan daha iyi idi. Hiç olmazsa o ilim sahibi idi. Bu adam yerlidir, herkes bilir ki cahilin biridir. Ömrü boyunca kâğıt yırtmıştır. Şimdi de kalkmış Mevlânâ'nın has kimsesi olmuştur. Mevlânâ gibi bir ilim deryasının, bu makam ve seviyenin insanının böyle bir insana saygı göstermesi, ikrâm izzet etmesi şaşılacak bir şey."

Şeyh Selahaddin bunu duyunca şöyle dedi: "İnsanların üzüntü ve sıkıntısı, bu kadar insan içinden beni, Mevlânâ'nın neden yakın dostluğuna seçtiğinden dolayıdır. Fakat asıl meseleyi onlar bilmiyor. Mevlânâ kendisine âşıktır, ben sadece bir aldatmacayım."

On senelik bir hizmet ve sohbetten sonra Şeyh Selâhaddin ansızın hastalandı ve muharrem ayının birinci günü son derece kalb huzuru içinde bu yalancı dünyadan huzur ve sürûr dünyasına göçtü.

Hüsameddin Çelebi

Şeyh Salahaddin'in vefatı üzerine Mevlânâ, Hüsameddin Çelebi'yi kendine vekil ve halîfe yaptı. Zaten Hüsameddin, Mevlânâ'nın has müridlerindendi. Mevlânâ'nın ölümünden sonra onbir sene süre ile Mevlânâ'nın halifesi olarak görevini yürüttü. Türk asıllı idi. Anadolu'nun meşhur ve etkili Ahi âilesine mensubtu. Şems-i Tebrîzî'ye ve Şeyh Salahaddin'e bağlı, onlardan feyiz almış ve oldukça bol miktarda onlardan istifade etmişti.

Hüsameddin Çelebi hazretleri bütün hizmetçilerine, kendi başlarına istedikleri işi tutup yapmalarına izin verdi. Ağır ağır bütün malını mülkünü Mevlânâ'nın hizmetinde harcadı. Sonunda hizmetçilerine, kölelerine de yol verip, onları serbest bıraktı. Mevlânâ'ya o derece saygılı davranır, edep gösterirdi ki Mevlânâ'nın tuvâletinde asla abdest almaz, en soğuk günlerde bile her taraf buz kaplı iken evine gider abdestini alıp gelirdi. Mevlânâ da ona öyle davranırdı ki; görenler, Mevlânâ onun mürîdi mi, diye şüphe ederlerdi.

Mesnevî Yazmaya Teşvik

Mesnevî şaheseri; yazılmasında Çelebi Hüsameddin'in teşvik ve özendirmelerinin, fazla payının olduğu bir üründür. Hatta denilebilir ki; Mesnevî-i Şerif in ortaya çıkmasına o sebep olmuştur.

Arkadaşlarını Özellikle Seçmesinin Sebebi

Mevlânâ arkadaşsız huzur bulamıyordu. Şemseddin Tebrîzî'den sonra Selahaddin, ondan sonra Hüsameddin onun sırdaşı, gönüldaşı olmuştu. Hatta düşünce ve tahmin çizgimizi daha ileriye doğru götürürsek açıkça görürüz ki, Seyyid Burhaneddin Tirmizî de bu gruba dâhildi. Her ne kadar onun durumu hocası, babası mevkiinde olsa da, ondan da büyük feyiz almıştır. Seyyid Burhaneddin'in ölümü ile Şems'in gelişi arasındaki beş seneyi Mevlânâ, sanki bu süre içinde bir şeyin boşluğunu, yokluğunu hissediyormuş gibi geçirdi. Bundan da şöyle bir sonuca varılıyor; Mevlânâ'nın maneviyatında (ruhunda) gizli olan meziyet ve üstünlükleri dışarı çıkarmak için bir etkene, bir harekete, bir iticiye ihtiyaç vardı. İşte Mevlânâ'nın Divan ve Mesnevi' si bu zâtların manevî teşviklerinin gözler önünde duran şahidleridir. (Bâtınî teşviklerinin zâhirî şahidleridir.) Hüsameddin, başına gelen bir işten dolayı sadece iki sene Mevlânâ'nın yanında bulunamamış, bu süre boyunca Mesnevi'nin yazılması askıda kalmış, kalemi yürümemiştir.

Mevlânâ'nın arkadaşlarını kendine dost seçmesi bir keşif ve kerâmete dayanmıyordu. Onun sözüne ve anlayışına göre; sevgi ve muhabbetin sebebi cinsiyet olagelmiştir. Sultan Veled'in sorusu üzerine bizzat Mevlânâ şöyle demişti: "Ben cinsî ilgiden dolayı onları özellikle dost edindim." Bir sözünde şöyle der: "İlgi ve görüşmelerden doğan sevginin sonunda pişmanlık olmaz. Gerçek sevgi ve ilgilerden ve görüşmelerden dolayı dünyada da, âhirette de pişmanlık olmaz. Nitekim bir amaç ve menfaatten dolayı dost olanlar, şu âyette bildirildiği gibi âhirette 'Keşke ne olaydı da falanı kendime can ciğer dost edinmeseydim' diyecekler. Samimi ve hiçbir menfaat gözetmeden dost olan takvâ sahiplerinin hali de şu âyette belirtildiği gibi olacak: 'O gün can ciğer dost olanların bir kısmı bir kısmına düşman olacaklar. Ancak takvâ sahibi olup menfaat karşılığı olmadan birbirini sevenler bunun dışındadır'."

Bizzat Mevlânâ'nın kendisi şöyle der:

"İman etmeye zorlayan mûcizeler değil,
Fakat sıfatları kendine çeken cinsiyettir."

Mevlânâ'nın Vefâtı

Sipehsâlâr diyor ki: Mevlânâ ölmeden önce Konya'da kırk gün süre ile depremler sürdü. Eflâkî de şöyle naklediyor: Mevlânâ henüz hasta yatağında yatarken yedi gün boyunca sürekli deprem oldu. Bütün insanlar usandı da Mevlânâ'dan imdad istedi. Mevlânâ onlara şöyle dedi: "Herhalde yer acıkmış yağlı lokma istiyor olmalıdır, derhal isteğine erişecek, arzuladığını ele geçirecektir. Siz de bu sıkıntıdan kurtulacaksınız".

Hüsameddin Çelebi'nin anlattığına göre; bir gün Şeyh Sadreddin, dervişlerin ileri gelenleri ile hasta yatağında yatan Mevlânâ'yı ziyarete geldiler. Mevlânâ'nın halini görerek üzüldüler. Sadreddin: "Allah âcil şifâlar versin, tamamen sıhhate kavuşacağınızı umuyorum." dedi. Bunun üzerine Mevlânâ: "Artık şifâ size mübarek olsun. Âşık ile mâşuk arasında kıl payı kadar mesafe kaldı. Onun da kalkmasını ve nûrun nûra katılmasını istemiyor musun?" dedi.

Hastalığı sırasında şu gazele başladı: Mevlânâ söylüyor Hüsameddin Çelebi yazıyordu. Hem yazıyordu, hem de bir taraftan ağlıyordu.

"Git, başını yastığa koy ve beni yalnız bırak
Geceleri hep dolaşan ve perişan olan beni terk et.
Akşamdan sabaha kadar sevda dalgasıyız ve yapayalnızız.
İstersen gel bağışla, istersen git cefa et.
Belâya düşmemek için benden uzak dur.
Selâmet yolunu seç, belâ yolunu terk et.
Gam köşesinde biz ve gözyaşı,
Gözyaşımızın üzerinde yüzlerce değirmen kur.
Bizi öldüren, katı yürekli bir zalim vardır,
Kimse ona: 'Döktüğün kanın bedelini öde' demez.
Güzeller şahının vefalı olması gerekmez.
Ey yüzü solgun olan âşık, sen kendin sabret ve vefalı ol.
Ölümden başka çaresi olmayan bir derdim var,
O halde ben nasıl 'Bu derdime deva ol' derim?
Dün gece rüyamda aşk mahallesinde bir yaşlı gördüm;
Eliyle 'Bize doğru gel' diye işaret etti."

Mevlânâ ölmesine çok yakın şöyle dedi:

“Eğer mü’minsen ve doğruysan, ölümün de mü’min gibi olur.
Yok kâfir ve kötüysen, ölümün de kâfir gibi olur.”

5 Cemaziyelâhir 672 H. de, güneş batarken, hakikatleri ve marifetleri (ilâhî gerçekleri, herkes tarafından bilinmeyen manevî bilgileri) anlata anlata vefat etti. Vefat ettiğinde Mevlânâ 68 yaşından 3 ay almıştı.

Cenaze dışarı çıkarıldığında sanki kıyamet kopmuş gibiydi. Her millet ve ırktan insanlar bir araya gelmiş, hepsi de ağlıyordu. Yahudi ve hristiyanlar, Tevrat ve İncil okuyorlardı. Müslümanlar onları iteliyor, fakat onlar yine geri geliyordu. Arbede çıkar diye endişe edildi de Konya valisi Muînüddin Pervâne’ye haber verildi. Pervâne; hahamlara, rahiblere ve papazlara: Sizin bu işle ne ilginiz var? diye sorduğunda dediler ki: “Biz geçmiş peygamberlerin asıl davalarını, anlatmaya çalıştıkları gerçekleri onun sözlerinde bulduk. Büyük velîlerin hareket tarzını, onun hareket tarzında gördük.”

Bunun üzerine o kimselere de cenazeye refâkat etmelerine izin verildi. Kalabalık o kadar müthiş, izdiham o kadar fazlaydı ki; cenaze sabahleyin erkenden medreseden alındı, akşama yakın kabristana gelinebildi. Sonunda bu tasavvuf ve irşâd güneşi dış gözlerden kaybolup gitti.

Ahlâk ve Özellikleri

Merhum Mevlânâ Şiblî, yazdığı Mevlânâ Rûmî'nin Hayatı isimli eserinde şöyle yazıyor:

"Tasavvuf çemberi içine girmeden önce Mevlânâ'nın hayatı, âlimlere özgü bir debdebe ve şatafatlı bir şekil gösteriyordu. O atına binip de dışarı çıktığı zaman sadece âlimler, talebeler değil hatta bir kısım yüksek seviyede devlet memuru da iki yanında yer alırdı. Devlet erkânıyla ve sultanın sarayı ile de yakın alâkası vardı. Fakat tasavvufa intisab edince bu durum değişti. Okutma, öğretme, ders verme, fetvâ yazma işi devam ediyordu ama bu, daha önceki yaşayış tarzının hatırası idi. Yoksa artık o, daha fazla sevgi ve marifet (ilâhî gerçekleri bilme) neşesi içinde mest olmuştu."

Haddinden fazla riyâzat ve mücâhedeye (bir kenara çekilip ibâdet ve tefekkür haline) dalmıştı. Sipehsâlâr, senelerdir yanında kalmış biri olarak diyor ki: "Ben onu hiç bir zaman gece elbisesi (uyku kıyafeti) ile görmedim. Yaygı ve yastık asla bulundurmazdı. İsteyerek yatıp uyumazdı. Uyku bastırıp da gözleri kapanırsa oturduğu yerde uyurdu."

Bir gazelinde şöyle diyor:

"Hangi yana doğru yatarsa yatsın, yastığı dikenli olan biri rahat eder mi?"

Semâ toplantılarında müridlerinin fazla uykusu gelirse onları düşünerek, serbestçe uyusunlar diye sırtını duvara dayayıp başını dizlerine koyarak dururdu. Diğerleri rahata erip uykuya dalınca kendisi kalkar, zikirle ve ibâdetle meşgul olurdu. Bir gazelinde buna işaret vardır:

"Herkes uyudu ve gönül haline gelen beni uyku tutmadı,
Bütün gece boyunca gözüm gökyüzündeki yıldızları saydı.
Gözümden uyku öyle kaçtı ki, bir daha asla geri gelmez.
Senin hasretinin zehirini içti de öldü uykum, artık geri dönmez."

Namaz Kılış Şekli

Namaz vakti gelir gelmez hemen yüzünü kıbleye çevirir, rengi uçar ve namazda son derece cezbe halinde olurdu. Sipehsâlâr diyor ki: “Pek çok zaman kendi gözlerimle görmüşümdür ki; yatsıdan sonra el bağlar ve namaza dururdu. İki rekât namaz kılıncaya kadar da sabah olurdu.”

Mevlânâ bir gazelinde diyor ki:

“Akşam namazı olunca herkes lambasını yakar, sofrasını kurar
Benim uğraşım ise sevgilinin hayalîdir, üzüntüdür, inlemedir, ağlamadır.
Gözyaşıyla abdest alınca namazım ateş gibi hararetli olur,
Ezan sesi kulağıma gelince dertlerim mescitte beni yakar,
Sarhoşların namazı ne acayiptir. Sen söyle, acaba o sahih midir?
Çünkü aşk sarhoşu; ne zaman bilir, ne mekân tanır.
Acaba bu iki rekât mıdır, dört rekât mıdır? [4]
Zamanım olmadığı için hangi sûreyi okuduğumu bilmiyorum.
Hakkın kapısını nasıl çalayım? Çünkü ne elim kaldı, ne gönlüm.
Vallahi; ne namaz kıldığımdan, ne rekâtın bittiğinden haberdarım,
Ne de filan kişinin imam olduğunun farkındayım.”

Bir keresinde kış mevsiminin en soğuk günleriydi. Mevlânâ namaz kılıyor ve namazda o kadar ağlıyordu ki yüzü, sakalı, gözyaşlarıyla ıslanmıştı. Soğuğun şiddetinden gözyaşları sakal tellerinin uçlarında donarak boncuk boncuk buz haline geldi. Ama yine de o namazını bırakmadı. Kılmaya devam etti.

Zühdü ve Gözü Tokluğu

Tabiatında, son derece dünya malına ilgisizlik ve gözü tokluk vardı. Bütün devlet erkânı çeşit çeşit hediyeler, paralar gönderirdi de, Mevlânâ hiçbirini kendi yanında bırakmaz, ne gelirse hemen Selâhaddin Zerkûb'a aktarır veya fakirlere dağıtılması için Hüsameddin Çelebi'ye verirdi.

Bazen evinde büyük bir yokluk sıkıntısı olduğu anlar olurdu. Oğlu Sultan Veled, dağıtılmak üzere gelenlerden bir miktar eve bırakmasını babasından isterdi de o zaman eve az bir şey bırakırdı. Evde yiyecek bir şey olmadığı gün çok sevinir ve "Bugün bizim evden dervişlik kokusu geliyor." derdi.

Cömertliği ve Fedakârlığı

Cömertliği ve fedakârlığı o noktaya varmıştı ki, bir dilenci bir şey istediğinde yanında birşey yoksa sırtındaki hırkasını veya bir elbisesini çıkarıp verirdi. Bu bakımdan elbisesi de abası gibi, çıkarması kolay olsun diye önden açık olurdu.

Bir keresinde müridleriyle yolda gidiyordu. Dar bir sokağın ortasında bir köpek uyuduğundan yol kapanmış, geçilemiyordu. Mevlânâ orada durdu, bir süre öyle bekledi. Bir adam gelerek köpeği kovaladı. Mevlânâ çok üzülerek; haksız yere ona eziyet verdin, dedi.

Bir gün iki kişi yolun ortasında kavga ediyordu. Biri diğerine; "Ey melûn, bir dersen on duyarsın." dedi. Tesadüfen Mevlânâ oradan geçiyordu. Duydu da o adama dedi ki: "Ey kardeşim, söyleyecek birşeyin varsa bana söyle. Çünkü bana eğer bin söylersen ben bir bile söylemeyeceğim." İkisi de Mevlânâ'nın ayaklarına kapandılar ve birbirleriyle barıştılar.

Geçim tarzı ve geçim aracı ise, ayda aldığı onbeş dinarlık maaşdı. Mevlânâ, bedavadan geçinmeyi hiç sevmediğinden, aldığı bu aylık karşılığında vazife olarak fetvâ yazma görevi yapıyordu. Müridlerine ısrarla: "Eğer bir fetvâ gelirse, ben ne durumda olursam olayım bana haber verin. Görevimi yapayım ki bu maaşım bana helâl olsun." derdi.

Bir keresinde kendisine; Şeyh Sadreddin'e binlerce lira aylık veriliyor, size ise sadece onbeş dinâr aylık veriliyor dediklerinde Mevlânâ onlara: "Ama şeyhin masrafları daha çok, hatta bana verilen bu onbeş dinar bile ona verilmeli." dedi.

Mevlânâ, mizaç ve tabiat olarak devlet erkânından, şatafatlı mevki sahibi olanlardan pek hoşlanmazdı. Onlarla ancak güzel ahlâkından dolayı görüşürdü. Yoksa onlarla konuşmaktan çok çekinir, uzak kalmaya dikkat ederdi.

Bir keresinde yüksek mevkiden bir kişi; meşguliyetinden dolayı vakit bulup her zaman gelemediğini, bu bakımdan seyrek gelebileceğini söyleyerek özür dileyince Mevlânâ ona: "Özür dilemeye gerek yok, ben gelmenizdense, gelmemenize sevinirim" dedi.

MESNEVÎ VE MESAJ

Mevlânâ'nın yaşayış tarzından, hallerinden ve görüntülerinden, onun coşkun ve cezbe dolu bir karaktere sahip olduğu anlaşılıyor. Aşk onun fıtrat ve yaratılışında en yüklü biçimde yer almıştı. Önceleri zâhir ilimleri, akıl ve mantık bilgileri ile uğraşması bu aşk ateşinin üstünü kapatmıştı. Şems-i Tebrîzî'nin ateşli sohbeti onun fıtratını harekete geçirdi. Yetişme tarzı ve çevresinin, fıtratı üzerine örttüğü perde birden kalktı ve o, baştanbaşa yanış yakılış haline geldi.

"Sonunda her kılımdan alevler saçıldı,
Düşünce damarlarımdan kan yerine ateş çaktı."[5]

Bu makama ulaşınca arif ve velî kişinin aşk ateşi ile kavrulan her tüyünden şu ses gelir:

"Ya Rabbi, dünyada benim dostum, sırdaşım, arkadaşım nerededir?
Sinâ çölündeki hurma ağacıyım ben, Mûsa'm nerededir?"[6]

İşte bu sebepten ötürü idi ki, onun sırdaşsız, arkadaşsız yaşaması imkânsız olmuştu. Şems-i Tebrîzî'den sonra eğer bir Selahaddin Zerkûb ve ondan sonra da Hüsameddin Çelebi olmasaydı, onun sessiz ve sakin olamayan tabiatı huzura kavuşamazdı.

"Mumun kendi kendine yanışa geçmesi imkânsızdır."

Onu çeke çeke semâ yaptırmaya alıp götüren, işte bu yakıcı ateşti. O bundan gıda alıyor, bu enerji ile yaşayabiliyordu. Bir şiirinde şöyle der:

"Kendisinden dolayı bir araya gelme düşüncesi doğduğundan,
Semâ; âşıkların gıdası haline geldi.
İç âlemimizin duygu ve düşünceleri ondan güç kazanır;
Hatta nây sesinden, semâ şekil haline geldi."[7]

"O küçük cevizlerin ateşlenmesi gibi,
Aşk ateşi nağme ve feryadlardan dolayı güçlendi."[8]

Bu yanış yakılış o sazı harekete geçirdi ve artık sessiz ve sakin kalması imkânsız oldu. Bu bakımdan onun kendi ifadesi ile

“Gönülden söyleme coşarsa bu bir sevginin, dostluğun işaretidir.
Dilin tutulması, konuşamamak; bağdaşamamaktandır.
Sevgiliyi gören gönül nasıl ekşi (neşesiz) durur.
Gülü gören bülbül nasıl sessiz kalır.”

Bu sazdan, bu neyden çıkan nağmenin hepsi birleşerek Mesnevi adını aldı. Bu eser, onun düşüncelerinin, ahvâlinin, isteklerinin, etkilenmelerinin, görüşlerinin ve tecrübelerinin bir aynasıdır. Bu eserde; sözleri söyleyenin, o kitabı yazanın elemi, yanışı, heyecanları, cezbesi ve en güçlü kesin imanı parlamaktadır. İşte bu ise onun evrensel değerinin, herkes tarafından benimsenişinin ve insanlar üzerinde benzersiz etkisinin asıl sebebidir.

“Nâyın damarında nâyı üfleyenin kanı dolaşmaktadır.”[9]

Akılcılığı ve Zâhirciliği Reddedişi

Mevlânâ'nın yetişmesi tamamen Eş'arî ilmi kelâmcıları çevresinde gelişti. Kendisi zaten başarılı bir öğretici, mantık ve akla dayanan bir âlimdi. Allah'ın lütfu ve keremi onu marifet ve basiret mevkiine eriştirince; sözden yaşamaya (kâlden hâle) bilgiden görgüye, kelimelerden manalara ve deyimlerin, tanımların kelime sihrinden yücelerek gerçeğe ve öze ulaşınca felsefe ve ilmi kelâmın yetersizliklerini ve delillerle ispatlamanın, kıyasla göstermenin yanlışlıklarını anladı ve gördü. Felsefecilerin, kelâmcıların ve mantıkla hareket eden delilcilerin dağarcığında hiçbir şey bulunmadığı, bilgi kaynaklarının yetersizliği, onun gözlerinin önünde belirdi. İşte bu yüzden açık ve net ifadelerle kelâm ilmini tenkid etti. Çünkü o, her noktasına varıncaya kadar o geçidi tanıyordu. Bu bakımdan ne söylediyse onun şahsî tecrübesi ve görgüsüydü ve bunun gerçek olduğunu hiç kimse inkâr edemezdi.

O çağın felsefesi ve akılcılığının en çok yüklendiği ve dayandığı şey dış algılar, maddî duyulardı. Bu beş duyu, bilgi edinmenin ve kesin kanaat elde etmenin en sağlam ve güvenilir aracı kabul ediliyordu. O beş duyunun algısına girmeyen, onlar aracılığı ile ispatı yapılamayan bir şeyi reddetmeye ve onu inkâr etmeye doğru bir eğilim gittikçe hız kazanıyordu. Mutezile bu duyuların en büyük meddahı ve taraftarı idi. Bu beş duyu ile bilgi edinme, onun dışındakine değer vermeme, gayba iman etmeye (gözle görülmeyene inanmaya) çok zarar vermişti. Şeriatın ve vahyin öne koyduğu gerçeklere bir çeşit güvensizlik doğurmuştu. Mevlânâ bu maddî duyulardan başka bir yol kabul etmeyenlere, onun heyecanlı savunucularına çatarak buyuruyor ki:

"Beş duyu ile gerçeği görme, Mutezile mezhebinin tuttuğu bir yoldur.
Gerçeğe ulaşmada sünnî olanın yolu ise, akıl gözüdür.
Mutezile'den olanlar duyularla büyülenmişlerdir.
Hak yoldan çıktıklarından kendilerini sünnî gösterirler.
Duyu (his) çemberinin dışına çıkamayan herkes Mutezile mezhebindendir.
Her ne kadar sünnîyim derse de inanma, kaypaklığındandır.
Duyu çemberinden kurtulan herkes sünnîdir.
Doğruyu görenler, akıllı olanlar, kendini görenlerdir."[10]

O, yer yer, zâhirî (maddî) duyuların dışında, insana bâtınî (manevî) duyuların da verildiğine işaret etmektedir. Bu bâtınî duyular zâhirî duyular karşısında çok çok daha fazla geniş çaplı ve gerçekçidir. Şöyle buyurur:

“Bu beş maddî duyunun dışında beş duyu daha vardır.
O manevî olan beş duyu kırmızı altın gibidir, diğeri bakır değerindedir.
Pazarda avanaklar, topluluk içinde bulunurlar da,
Görme duyuları yanılır, bakırı altın sanıp satın alır.
Bedenin duyuları karanlık gıdayı yer.
Can ve gönül duyusu güneşten otlanır.”[11]

Ona göre; bir şeyi inkâr ve red için, o görülmüyor demek veya duyular onu almıyor demek yeterli değildir. Ona göre; bâtın (iç âlem), zâhirin (dış âlem) arkasında gizlidir. Bâtını inkâr edenleri anlatarak şöyle diyor:

“İnkârcının delili de şöyle; diyor ki o, ben;
Bu zâhir (maddî görünüş) dışında bir tutanak görmüyorum.
Hiç düşünmez ki o, her taraf zâhir (maddî, dış görünüş)tür.
O gizli hikmetlerden dolayı fecir (aydınlık) gizlidir.
İlacın içinde şifâ gizli olduğu gibi,
Dış görünüşün arkasında manevî gerçekler gizlidir.”[12]

Demek istiyor ki; inkârcılar kısa görüşlülükleri ve zâhir görüşlülükleri âdet edinmeleri yüzünden bâtınî hakîkatleri görememişler ve asıl amaca ve hedefe ulaşmaktan mahrum kalmışlardır.

“Ahmak kişiler, dış görüntüleri (duyguları) ele aldıklarından,
Asıl gerçekler, onların gözüne görünmedi.
Şüphesiz asıl gaye ve hedefe ulaşamadılar.
Tahminler ve varsayımlarla zamanlarını harcadılar.”[13]

Beş duyudan (havâs-ı hamse) ileri giderek (aşarak) aklı bile tenkid eder ve şöyle der: Gayb âleminin gerçekleri ve peygamberlerin getirdikleri bilgiler konusunda akıl da yeteneksizdir ve ona erişecek ölçüde değildir. Aklın, o konuda bir mukayese yapacak yardımcı unsuru yoktur. Bir tecrübesi de bulunmamaktadır. Tuz denizinde yaşayan tatlı suyu nasıl anlayabilir?

“Ey tuzlu su içinde yaşayan sen,
Ne bilirsin Ceyhan ve Fırat nehirlerini?”[14]

Sadece duyular ve önermelerle hareket edip ona bağlı kalan, onun dışına çıkamayan aklı Mevlânâ, basit akıl ve aklın bir parçası kabul etmektedir. Ona göre, şüphe ve vehimler basit aklın eseridir. Karanlıklar dünyası onun yurdudur. O, akıl için başarısızlıktır, yüz karasıdır, insan-oğlunun hüsranıdır. Böyle bir basit akıldan, böyle bir parça akıldan divânelik (akılsızlık) daha iyidir.

“Basit akıl; vehim ve tahmin onun felâketidir.
Çünkü onun vatanı karanlıklar içindedir.”[15]

“Basit akıl, aklın yüz karasıdır.
Dünya işi ve uğraşı; insanı işsiz, uğraşsız yapar.”[16]

“Bu basit akıldan dolayı cahil kişi bile
Elini divâneliğe çarpması gerekir.”[17]

O şöyle demektedir: Ben bu çok uzakları düşünen aklı denedim ve şu sonuca ulaştım:

“Çok uzakları düşünen, kollarını uzaklara salan aklı denedim ben.
İşte bundan sonradır ki kendimi divâne yerine koydum.”[18]

Sonra o, gayet doğru ve herkesin anhyacağı bir dille şöyle demektedir: Eğer akıl, tek başına dinî bilgileri ve gerçekleri kavramakta yeterli olsaydı o zaman mantıkçılar, delilciler ve kelâmcılar herkesten daha bilgili ve dinin sırlarını bilen kimseler olmalıydı.

“Bu konuda eğer akılla yol tam görülebilseydi;
Fahreddin Râzî dinin sırlarını eksiksiz bilmeliydi.”[19]

Ona göre, insanların süsleyip püsleyip ortaya koydukları bilgiler; gerçek bilgi için bir perdedir. Bunlar, tasavvuf yolunu tutanlar için çözülme ve huzursuzluk kaynağıdır. Bu bakımdan gerçek iman ve kesin bilgi için onları artırma yerine azaltmaya gitmeli ve insan, boynunu ondan kurtarmalıdır. Buyuruyor ki:

“Eğer isyan ve günahın az olmasını istiyorsan,
Senden hikmet azalsın diye gayret et. Çünkü
Kişinin kendi mizacından ve düşüncesinden doğan hikmet,
Allah’ın nurundan feyz almayan hikmettir. Ve o,
Dünya hikmetidir; şüpheyi ve tereddüdü artırır.
Dinî hikmet ise; insanı fezanın üstüne çıkarır.”[20]

Onun düşüncesine göre; delililer, sebep göstermeler, önermeler sıralayarak bir sonuca ulaşma, sun’î bir yoldur. Bu yolla çok sınırlı ve eksik sonuçlar elde edilebilir. Bu yolla dinî gerçekleri ispat etmek, takma tahta bacakla çok rahat yürüyüp dünya seyahatine çıkmak gibi imkânsızdır. Onun bu örneği ve getirdiği temsil, atasözü değeri taşır ve herkesin dilinden düşmeyen bir tâbirdir.

“Delil ve sebeplerle hareket edenlerin ayağı tahta bacak gibidir.
Tahta bacaklar ise hiç güvenilmez, tamamen dayanıksızdır.”[21]

Ona göre; Kelâm ilmi ve kelâmcılar gibi incelemeler ve delil getirmelerle kesin bir bilgiye, kat’î bir imana ulaşma zordur. İmanın kendine has özelliğini ve iman huzurunu vermez. Bu bakımdan kelâmcılann taklid olarak daha öncekilerin delil ve kanıtlarını nakletmeleri ve öğretilmiş (papağan) gibi anlatmaları ruhsuz, özsüzdür. Kesin iman zevkinden ve huzurundan mahrumdur.

“O mukallid yüz delil gösterir, yüz açıklama yapar.
Ancak bunların bir özü yoktur.
Çünkü söyleyenin, ne canı var, ne gücü.
O halde onun yaprağı ve meyvesi olur mu?”[22]

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî; duyulara, deneyimlere ve bilgilere bağlı olan ve bu dünya ile sınırlı olan o yarım akıl yerine, aklın kendisine yol gösteren, yolunun ışığı olan iman aklına inanmaktadır. İman aklının bilinen akılla ilgisi, bilinen aklın bedenle ilgisi gibidir ve iman aklı olmayan bir akla, akıl demek doğru değildir. O bakımdan ancak bu iman aklına, aklın aklı denilebilir. İman nûrunu elde etmiş ve kesin bilgi ve inanca ulaşmış, hakkı ve hakikati bulmuş kişiler, aklın aklına sahip olanlardır.

“Felsefecilerin akıl ve mantık sistemleri bir yerde durdu (işe yaramadı). Kahraman aklın aklının, en sağlam, lekesiz dost olduğu anlaşıldı.”[23]

Yarım akılla insanoğlu nice defterleri boş yere karalamış durmuş, ne manasız, isabetsiz sözlerle kitaplar doldurmuştur. Aklın aklı ile dünyanın ufku aydınlıktır.

“Akıl bir tomar defteri baştanbaşa karalar,
Aklın aklının aylarla dolu ufukları vardır.
Siyahlıktan beyazlıktan uzaktır o.
Onun ayının ışığı can ve gönle doğmuştur.”[24]

İman aklı şehrin bekçisi gibidir, yarım akıl ise korku, endişe ve dünyada tereddüt doğurur. İman aklının gereği huzurdur, doyumdur, itminandır ve nefsin isteklerinden korunmadır.

“İman aklı, zabıta âmiri gibi adaletlidir.
Gönül şehrinin hâkimi ve muhafızıdır.
Akıl, vücutta imanın muhafızı olduğu için,
Onun korkusundan dolayı nefis zindandadır.”[25]

Onun nazarında; nasıl duyular akla bağlı ve aklın emrinde ise aynı şekilde akla göre ruh üstündür ve ruh akla hükmeder. Ruh bir işaretle binlerce düğümü çözer, bir parmak şıkırdatması ile aklın zorluklan kolaylaşır.

“Ey filan! His (duyu), aklın esîridir
Akıl da ruhun esiridir, bunu bil.
Aklın bağlı elini çözen ruhtur.
Çözülmeyen işleri de çözen odur.”[26]

Felsefeci basit mantık kaidelerinden ve başlangıç bilgilerinden ileri gidemez. Onun aklı henüz kapıdan dışarı başını çıkarmamıştır.

“Felsefeci en basit mantık kaidelerinden söz eder.
O; aklı ininden dışarı çıkartıp baktıramaz.”[27]

Felsefeci; bizzat kendi akıl ve mantığının darbesini yemiş, felsefenin katlettiği bir kimsedir. O öyle şanssız bir yolcudur ki arkasını hedefine çevirmiş yönünü de çöle çevirmiştir. Bu bakımdan o ne kadar hızlı adımlarla yürürse o kadar çok hızla hedefinden uzaklaşmaktadır.

“Felsefecinin kendisini, aklı ve düşüncesi öldürmüştür.
O hedefine sırtını çevirmiş, yüzünü ise aksi istikamete çevirmiştir.
O ne kadar hızla ilerler, tez mesafe alırsa,
O kadar gitmek istediği yerden uzaklaşır gider.”[28]

Felsefeci dünya ile ilgili bilgilerden haberdardır, çok geniş görüşü vardır. Yüzlerce şey bilir, ama kendini bilmez, kendini tanımaz. Hâlbuki en büyük bilgi kendini bilmektir:

“Yüzbinlerce defa daha üstündür bütün ilimlerden.
Kendi canını (varlığını) tanımazlar bu karanlık kimseler.
O, her maddenin özelliğini, niteliğini bilir, tanır.
Kendi cevherini anlatmaya (tanımaya) gelince, bir eşek gibidir o.
Her âletin ne işe yaradığını biliyor, ne olduğunu tanıyorsun.
Kendi değerini bilmemen ahmaklığındandır.
Bütün ilimlerin ruhu, özü şudur, şu.
Kıyamet günü kendinin kim olduğunu bilmendir.”[29]

O kendi döneminin bilginlerinin ve kelâmcılarının, eski Yunan hikmet ve felsefesinden imana doğru göç etmelerini istiyor. Hakiki ilim ve hikmet olan imana doğru gelmeye dâvet ediyor.

“Yunan felsefesinden çekil gel artık.
İman felsefesini (hikmetini) de biraz oku artık.”[30]

O diyor ki; nefsi tezkiye edip günahtan arındırmak suretiyle sağlam bir nefis tanımasına ulaşılır. Gönül levhası ne kadar lekesiz ve temiz olursa iman hikmetinin nakışları o kadar parlak ve aydınlık olur. İşte o zaman hoca olmadan, kitap olmadan peygamberlerin getirdiği bilgiler ve marifetler insanın içine doğar da hikmetin ağzı açılır, iman, kalbe akmaya başlar.

“Kendi kendini (kötü) niteliklerinden temizle, kurtar.
O zaman kendinin tertemiz, pırıl pırıl asıl varlığını görürsün.

Kitap olmadan, yardımcı olmadan, yol gösterenin olmadan.
Kalbin içine doğduğunu, peygamberlerin getirdiği bilgileri görürsün."[31]

Başka bir yerde de şöyle der:

"Kalp aynası tozdan kirden arınmış ve tertemiz olursa,
Su ve toprağın dışındaki nakışları o zaman görürsün.
Gönül penceresi geniş ve camları da tertemizse,
Hiç bir vasıta olmadan Allah'ın nûru kalbe ulaşır."

Aşk ve Muhabbete Çağrısı

Yedinci H. asırda esen akılcılık ve soğuk ilm-i kelâm rüzgârı İslâm dünyasının doğusundan batısına kadar ulaşmıştı. Bu soğuk rüzgârlardan dolayı kalp tencereleri soğumuştu. Bir yerde aşk kıvılcımları varsa da küller altında gömülüp kalmıştı. Bir baştan bir başa İslâm âlemini pörsümüş yürekler, hatta ölmüş gönüller kaplamıştı. Daha sonraları bunu tasvir eden biri şöyle demiştir:

"Aşk ateşi sönmüş her taraf kapkaranlıktır.
Ortada Müslüman yok sanki bir kül yığını var."[32]

Bu soğuk ve uyku veren uyuşturucu hava içinde ve böyle bir ortamda Mevlânâ aşk sesini, muhabbet nağmesini, sevgi nârasını yükseltti. Bu ses, bu aşk nağmesi İslâm âleminin bedeninde şimşek gibi çaktı, gök gibi gürledi. Mevlânâ bütün gücü ile aşka çağırdı. Muhabbetin büyüklüğünü ve aşkın hârikulâde başarılarını açıkladı.

"Aşktan acılar tatlı olur, aşktan bakırlar altın olur.
Aşktan kirler tertemiz olur, aşktan hastalıklar şifa bulur.
Aşktan hapishane gülistan olur, aşksız olursa bahçe küllük olur.
Aşktan taş, yağ (gibi) olur (erir), aşksız olursa mum, demir (gibi katı) olur.
Aşktan hastalık iyi olur, aşktan kötülük iyi olur.
Aşktan ölü, canlı olur (dirilir), aşktan sultan, köle (gibi) olur."[33]

O, aşkın güçlü ve diriltici nimetini anlatırken şöyle der:

"Bu toprak vücûd aşkdan dolayı fezaları aşıp kâinat üstüne çıktı.
Dağ harekete gelip raksetmeye başladı, baştan çıktı.
Ey âşık, Tûr dağının canı aşktan coştu, cezbeye geldi.
Aşktan Tûr dağı mest (sarhoş) oldu. Hz. Mûsa da kendinden geçip yere yığıldı."[34]

O buyuruyor ki: Aşk son derece gayretli ve benlikçidir. O yedi iklimin saltanatını aklına bile getirmez. Kim bir kere onun tadını tadarsa bir daha o, hiç bir kimseye doğru gözünü kaldırıp bakmaz.

“Aşk, İki âlemden de ilgisiz kılar gönlü.
Gerçeği bulup, hakîkata ulaşma tadı bambaşka şeydir.”[35]

O iki âleme de ilgisizdir. Dünyanın en büyük mesti, sarhoşu ve divânesidir:

“Aşkın her iki dünya ile de ilgisi yoktur.
Aşk divânelik ve mestanelik içinde olmaktır.”[36]

O, sultanlar sultanı, arzulananların arzuladığıdır. Sultanların tacı tahtı onun ayaklarının altındadır.

“Aşk son derece gizlidir ve açığa çıkması insanı hayrete düşürür.
Canlar sultanının cânı onun hasretini çekmektedir.
Onun mezhebi yetmiş iki milletin haricindedir.
Sultanların tahtı onun yanında tahta iskele gibidir.”[37]

O, bu gayretli aşkı ve bu cesur fakirliği anlatmaya başlarken kendinden geçmekte ve cezbeye kapılıp mest bir hal almakta ve şöyle demektedir:

“Dünya mülkü, keyfini düşünen eyyamcılara helâl olsun.
Biz aşk mülkünün (ülkesinin) ölümsüz kölesiyiz.”[38]

O diyor ki; aşkın hastalığı öyle bir şeydir ki ona yakalanan hasta, aslâ şifâ bulmayı istemez, hatta daha artması, yükselmesi için dua eder.

“Bütün hastalar şifâ arar, bu aşk hastası Mevlana ise daha da fazla derd arar.
Bu zehirden daha da tatlı bir şerbet görmedim, hiçbir sağlık bu hastalıktan daha iyi değil”[39]

“Fakat o öyle bir hastalık ki, ondan sonra başka bir hastalık olmaz.”[40]

Bu hastalık öyle bir hastalıktır ki binlerce sağlık ve sıhhat ona kurban olsun. Onun verdiği dert ve sıkıntı, öyle bir dert ve sıkıntıdır ki binlerce rahat ve huzur onun uğruna fedâ olsun.

“Aşk makamı öyle ki; sağlık ve sıhhatin canıdır.
Onun verdiği elem ve sıkıntılar her rahat ve huzurun arzusudur.”[41]

Bu tertemiz aşk eğer günah ise, böyle bir günahın önünde sevaplar hiç kalır. Bununla bir saat içinde elde edilen ilerleme, riyâzatla senelerce elde edilemez.

“Hiçbir sevap bu aşk günahından daha iyi olmadı.
Aşkla bir saatte alınan, seneler içinde ancak kazanılır.”[42]

Aşk yolunda akan kan herhangi bir sudan daha az temiz değil. Bizim onu yıkamamıza aşk şehidinin ihtiyacı yoktur.

“Şehidlerin kanı, temiz bir sudan daha üstündür.
Bu günah, yüzlerce sevabdan daha üstündür.”[43]

Âşık öyle bir ciğeri yanık ve gönlü yıkık kimsedir ki, diğer genel insanların kanun ve ölçüleri buna uygulanamaz. Baştan sona harap olmuş bir köyden nasıl haraç (vergi) alınabilir

“Âşıkların her nefesi yanış yakılıştır.
Viran ve harap olmuş yerden öşür ve haraç nasıl alınır?”[44]

Aşk, Hz. Âdem’in bıraktığı mirastır. Zekâ ve akıl, şeytanın sermayesidir.

“Onu, bahtı açık olanlar bilir ve mahremdir (gizlidir).
Akıl şeytandan, aşk ise Âdem’dendir.”[45]

Akıllılık ve zekilikte kendi beden gücüne, kuvvetine güven vardır. Aşkta ise, birinin eteğine yapışıp ona bağlanma, kendini ona teslim etme vardır. Akıllılık ve zekilik, yüzücülük sanatıdır. Aşk ise, Nuh’un gemisidir. Nuh tufanı gibi bir tufanda akıllı ve zeki kimsenin kurtulup da sahile ulaştığı nerede görülmüş, aşk ehlinin ise orada boğulduğu nerede duyulmuştur?

“Akıllılık okyanusta yüzmeyi bilmektir,
Bir süre yüzse de sonunda boğulması kesindir.
Aşk, âşık olanlar için bir gemi gibidir.
Batma ihtimali azdır, çoğunlukla hedefe varılır.”[46]

Aklın zekâ ve kıvraklığını, aşkın şaşkınlığına, hayranlığına kurban etmelidir. O akıllılık sadece tahmin ve kıyastır. Bu hayranlık ise görgü ve bilgidir.

“Zekîliği sat, hayranlığı satın al.
Zekîlik bir tahmindir, hayranlık ise temâşâdır.” [47]

Mevlânâ, aşkı telkin ve teşvik ederek der ki; sevgili olmak herkesin haddinde değil. Lakin seven (âşık) olmak mümkündür. Eğer Allah seni sevgili (mahbûb mâşuk) kılmadı ise, sen âşık ol da hayattan zevk al.

“Sen Yusuf olamadıysan bari Yakub ol,
Onun gibi ağlayan inleyen ol,
Sen Şîrin olamadıysan bâri Ferhâd ol.
Leylâ olamadıysan bari Mecnun ol.”[48]

O bir adım daha ileri atarak diyor ki; âşık olmakta bulunan zevk, lezzet ve yükseliş, mâşuk, mahbûb (sevgili) olmakta nerede vardır? Eğer bütün dünyanın mahbûbları (sevgilileri) bu ebedî serveti, bu büyük zenginliği tanısalardı sevgililer (mâşuklar) zümresi içinden çıkarak âşıklar (sevenler) zümresi arasına girerlerdi.

“Mâşuk (sevgili) olmayı bırak, âşık (seven) ol.
Ey şüpheci, bunun hangisi iyi ve daha üstündür.”[49]

Fakat bu aşkın uyanık ve canlı serveti, devamlı olmayan ölümlü bir sevgiliye lâyık değil. Aşkın kendisi canlıdır. Ona canlı ve devamlı bir sevgili gerekir.

“Aşk ölümlü bir varlığa olursa sürekli olmaz, bir gün söner.
Aşk, cana can katan ebedi canlıya olmalıdır.”[50]

İşte o diri, ebedî, hayy ve kayyûm olan sevgiliye (Allah’a); bitmeyen, sonu gelmeyen bir aşkla bağlanmak ancak isteneni verir. Gönle şifâ ve huzur sağlar. O sevgiliden bu aşka canlılık, tazelik gelir.

“Aşk, canda ve gözde canlıdır, diridir.
Her an tomurcuktan daha taze, daha berraktır.

O canlı, diri aşkı tercih et ki, o devamlıdır.
Ve ey sâkî! O, senin cana can katan şarabındandır.
O aşkı tercih et ki bütün peygamberler,
Onun aşkından güç ve kuvvet bulup iş yaptılar.”[51]

Bu aşk, görünüşte kalbin kırılmasından meydana gelen bir hastalıktır. Bu hastalık çok can alıcıdır ama bir adam buna sabrederse karşılığı, gerçek bilgi (hakiki marifet)e ulaşmak ve ebedî hayata ulaşmaktır.

“Âşıklık kalbin çırpınışından meydana gelir,
O kalb hastalığı gibi bir hastalık değildir.
Âşığın hastalığı diğer hastalıklardan ayrıdır.
Pusulanın (kalbin) aşkı, Allah’ın sırlarındandır.”[52]

Bu hastalık bütün hastalıkların devasıdır, her çeşit rûhî ve ahlâkî rahatsızlıkların şifâsıdır. Doktorların tedâvî etmekten âciz kaldığı, iyi edenlerin, tedâvî edicilerin, hekimlerin başarısız kalıp tedâvîden ellerini çektikleri, hiç bir tedbirin kâr etmediği ruhî ve manevî hastalıkları aşk, bir bakışı ile iyi edebilir. Senelerin hastası, aşkın eli ile eski rûhî hastalığından şifâ bulunca neşesinden ve kendinden geçerek şöyle bağırır:

“Yaşa sen ey hoş sevda olan aşkımız bizim.
Ey tabibi olan bütün hastalıklarımızın bizim.
Ey şeref ve namusumuzun devâsı olan aşkımız bizim.
Ey sen! Aristo ve Eflâtunumuz olan aşkımız bizim.”[53]

Aşk, çörçöpü yakıp kül eden bir alevdir. Sevgiliden başka kimse ona yanaşamaz. O çok gayretli ve çok muvahhiddir. (Yani tekcidir, ikinci bir sevgiliyi kabul etmez. Allah iki olmadığı gibi aşk da ikinci bir sevgili kabul etmez.)

“Aşk, parıl parıl parlayan bir alev gibidir.
Sevgiliden başka ne varsa hepsini yakar.
Hakdan başkasını öldürmekde (Lâ) kılıcıdır.
İllallah (ancak Allah var) kaldı, gerisi hep gitti.
Yaşa ey aşk, yanış yakılıştaki ortağın gitti.”[54]

Bu ilâhî aşk, sâhili olmayan bir denizdir. Aşkın destanı bitecek cinsten değildir. Zamanın geniş olması bile onun için dardır. Dünya hayatının (ömrünün) hepsi onun destanını anlatmaya yetmez. Bu ezelî güzelliğin bir hikâyesidir ki onun ne önü vardır, ne de sonu. Bu bakımdan susmak daha iyi, acizliği kabul etmek daha uygundur.

“Eğer devamlı aşkı anlatmaya kalkarsam,
Yüz kıyamet kopar da aşk bitmez.
Kıyametin belirli bir zamanı, sınırı, tarihi vardır.
Aşkta sınır nerede; Allah’ın vasfında, şükründe sınır olur mu?” [55]

Gönül Dünyası

Mevlânâ’nın coşku ve heyecanla kendisine çağırdığı bu aşk; kalbin canlılığı, uyanıklığı ve gönlün sıcaklığı olmadan gerçekleşemez.

Her devirde olduğu gibi Mevlânâ’nın devrinde de gönül yeteneklerine ve kalp genişliklerine karşı gaflet ve ilgisizlik başını almış gidiyordu. Aklın üstünlüğü, heybeti ve hâkimiyeti kalp üzerine çöktükçe çöküyordu. Akıl, canlı ve aydınlık, gönül cansız ve soğuk olmaya yüz tutmuştu. Mide, hayatta merkez ve ana konu olmaya doğru gidiyordu.

Mevlânâ; kalbin genişliğine, gönlün büyüklüğüne dikkat çekti. Gönlün hârikulâdeliklerini, onun gerçeklere açılan kapı olduğunu anlattı ve insanın bu topraktan yaratılmış vücûdunda taşıdığı gönlünde nasıl sürekli bir bahar taşıdığını, o vücudun içinde ülkelerin kaybolduğu bir dünyanın olduğunu, o dünyaya saldıracak bir düşman tehlikesinin, onu soyacak bir eşkıya riskinin bulunmadığını hatırlattı.

“Ey insanlar, gönül dünyası içinizde bulunmaktadır.
Sağlam bir kaledir o, güven ve esenlik yeridir o.
Dostların işi ile rengârenk bir gülistandır o.
Gülistan içinde gülistandır ve gözlerdir o.”[56]

Dünyanın bağ ve bahçeleri bir kaç günlük misafirhanedir. Fakat gönül hurması baştanbaşa taze ve kalp bahçesi, sonbaharı olmayan bir bahardır. Maddî olan bağ ve bahçeler seneler içinde ancak yetiştirilebilir ama bir anda da kül olup gidebilir. Gönül bağ ve bahçeleri yetiştirmeye gelince; o öyle çok zaman almaz. Bununla birlikte onun güzelliğinde, yeşillik ve tazeliğinde hiç bir zaman bir fark olmaz.

“Nakil yolu ile yetiştirilen gülistan bir anlıktır.
Akıl yolu ile yetişen gülistan canlı ve süreklidir.
Ten (madde)den olan gülistan bir süre sonra kurur, yok olur.
Gönül (aşk)den meydana gelen gülistan, sürekli ve taptazedir.”

O, insanlara şunu telkin etmeye çalışmaktadır: Vücûdu boş yere genç yapmaya çalışmak boşunadır. İskender gibi hayat çeşmesini (ölümsüzlük suyunu-âb-ı hayatı) arama yerine, can ve gönlü devamlı diri tutmak için aşk

âb-ı hayatından (aşkın ölümsüzlük suyundan) bir yudum içmelisin. Ta ki böylece gerçek mânâda diri gönüllülük ve canlı ruhluluk elde edilir ve her devirdeki hayatta güçlülük ve güzellik hissedilir.

“Gönlü ara, ta ki daima genç kalasın.
Tecellîden dolayı yüzün, kırmızı erguvan çiçeği gibi olsun.
Gönlü arzu et onu iste, ta ki şarap gibi olasın.
Ta ki gül gibi neşeli, güleç, huzurlu olasın.”[57]

Fakat gönül kelimesi aldatmasın. Gönül, göğüste çarpan, nefsânî isteklerin ve hırsların hedefi olup sevgi ve aşk lezzetinden mahrum olan, kesin iman servetini tanımayan, zevk ve şevkden uzak, sevgi tomurcuğu hiç açmayan, kısmeti hiç parlamayan gönül değildir. Öyle gönül, bu gönül değildir, öyle bir gönül bir taş parçasıdır.

“(Hırslı ve maddi kalb) Yahudi kalbi (canı) gibi dar ve karanlıktır.
Çok seven yüce Mevlâ’nın aşk ve şevkinden nasipsizdir o.
O kalbde ne güneşin nurunun parıltısı vardır,
Ne duygu genişliği var onda, ne de (hakikatlere) bir kapı açılışı
vardır.”[58]

Bu türden bir kalp (gönül); maddi yapısı, şekli, biçimi, cesâmeti açısından bakıldığında gönül ehli birinin sahip olduğu kararsız, sükûnsuz ve uyanık olan kalbi gibi bir kalbdir (gönüldür). Fakat gerçek yönden bakarsanız ikisi arasında telaffuz birliğinden, söz beraberliğinden, maddî benzerlikten başka hiçbir benzerlik yoktur. O da, temiz bir suda yüzen saf bir su gibidir. Bu da; herhangi bir çamurun içinde olan su gibidir. Fakat birinci su temiz bir sudur, onunla hem susuzluk giderilebilir, hem de el yıkanabilir. Diğer su ise, içine o kadar toprak maddesi katılmış ki ne içilebilir, ne de onunla el yüz yıkanabilir. Bir su olarak ondan faydalanmak imkânsızdır. İşte iki gönül (kalb) arasındaki fark budur.

Bir gönül (kalb) var; maddeci, menfaatçidir, duygusuz Ölü bir insan kalbidir. Bir de peygamberlerin, ermişlerin (evliyâ ve enbiyânın) kalbi vardır ki onun yüceliğinin önünde feza bile alçak kalır. Onun genişliğinin yanında bütün dünyanın genişliği hiç kalır. Bu bakımdan bizim içimizde de bir kalp var derken bir düşünüp taşınmalıyız.

“Sen: bende de kalp var diyorsun. Kalp, arş’ın yanındadır, altında değil.
Siyah çamur içinde de su bulunmaktadır; fakat onunla abdest alınmaz.
Çünkü her ne kadar su varsa da çamur içindedir. Öyleyse kendi kalbine, bu bir kalptir deme.
Kalp (gönül) odur ki, fezalardan da üstündür. O, ya bir peygamber veya ermiş birinin kalbidir.”[59]

Sonra da kalp, her şeye rağmen bir kalptir diyerek teselli etmektedir. Allah katında hiçbir kalp geri çevrilmemekte, o her kalbi kabul etmektedir. Çünkü kabul edişinden dolayı Allah’ın hiçbir fayda elde etme amacı yoktur, demektedir.

“Yaratıkların hiç itibar etmediği o tahta kâseyi (bedeni),
Halife oluşundan dolayı o cömert kişi (insanoğlu) satın aldı.
Hiçbir kalb onun (Allahın) huzurundan kovulmamıştır.
Çünkü onun hiçbir fayda ve kâr amacı yoktur.”[60]

Sonra o şöyle buyurur: Midenin altın kafesi içinde kalmayı bırak da gönül ve kalbin hür ülkesini dolaşarak seyreyle ve Allah’ın kudretini temâşa et. Seninle yaratanın arasında en büyük perde (engel) işte bu mide ve mideciliktir. Bu perdeden (engelden) çık ki o yüce Mevlâ’nın katından sana selâm gelsin.

“Mideyi terket, salına salına gönül tarafına gel.
Ta ki perdesiz olarak sana Haktan selâm gelsin. “[61]

İnsanlık Makamı

Baskıcı, tek kişiye dayanan saltanat idarelerinin baskılarının ve sürekli zulümlerin, bitmeyen savaşların sonucunda genel olarak insanlarda hayattan usanma, gelecekten ümitsiz olma ve beceriksizlik, başarısızlık duygusu meydana gelmişti.

Acem tasavvufu; fâni oluşu, kendi varlığına değer vermemeyi ve kendini âciz görmeyi aşılarken ve insanlara bunu anlatırken o kadar büyük bir coşku ile kuvvetle bunu yapmıştı ki, azmin, gayretin, teşebbüs ve hareketin (aksiyonun) bağlı olduğu kendini tanıyıp, kendine güvenme; sanki ahlâkî bir suç ve manevî terakkiye bir engel kabul edilmeye başlanmıştı. İnsanların önüne, meleklik sıfatlarının elde edilip insanlık icaplarından sıyrılmanın öyle bir konuş şekli vardı ki, buna göre insan, insanlığından utanmaya başlamıştı, ilerlemesini insanlıkta değil, aksine insanlığı terk etmekte kabul etmeye başlamıştı. Genellikle; insanlık makamını tanımamak, insanın şerefini, yüksekliğini bilmemek gibi kötü bir durum ortaya çıkmıştı.

O devrin edebiyatına, şairliğine ve şiirlerine insanlığı hakir ve âdi görme ruhu girmişti. Bu da genel olarak insanlarda; kendine güvensizlik, ümitsizlik, eziklik, kırgın gönüllülük, isteksizlik psikolojisi meydana getirdi. İnsanlar ara sıra hayvanlara, cansız varlıklara imrenmeye başladı.

İnsanlık cevherini tanımayan, kendi yeteneklerinden ve üstünlüklerinden habersiz olan bu kitleyi, Mevlânâ kendine özgü bir tarzla bu tarafa yöneltti ve insanın büyüklüğü, üstünlüğü şarkısını o kadar tiz bir sesle haykırdı ki, insanın uyumuş benliği uyandı ve kendi makam ve mevkiini tanıdı. Mevlânâ'nın bu insanlığa övgü dolu olan şiirleri, bütün İslâm edebiyatına etki yaptı ve şiirde, şâirlikte ve tasavvufta yeni bir çığır ortaya çıkardı.

Mevlânâ insanı, kendisinin insan oluşuna, insan fıtratı ile yaratılışına yöneltiyordu. Bu insan fıtratı üzere yaratılmayı, Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de yer yer; "En güzel bir biçim" diye ifade buyurmuştur. Bu "ahsen-i takvîm-en güzel biçim" denen insanın yapısına tıpa tıp oturan elbise özellikle onun için kesilmiştir ve onun boyuna tam olarak gelmektedir.

"Vettîni sûresindeki ahsen-i takvîm'i oku.
Ki ey dostum, büyüklük bir cevherdir.

Ahsen-i takvim (en güzel biçimde yaratılma), idrâkin üstündedir.
Ahsen-i takvim, Allah'ın arşından ileri taşmıştır."[62]

Mevlânâ diyor ki; insandan başka kimin başına keramet tacı konulmuştur ve "kerramnâ-Seni üstün seviyeli kıldık" "a'taynâke-Biz sana verdik" hitabıyla kim şereflendirilmiştir?

"Bu gökyüzü, hiç "kerramnâ" (Biz seni keremli kıldık) buyruğunu işitti mi?
Ama bu buyruğu, bu ızdırap dolu insan işitti."[63]

"Kerramnâ tacı, senin başının tam üzerindedir.
A'taynâke gerdanlığı boynunda asılıdır."[64]

O buyuruyor ki, insan; kâinatın özü, bütün âlemin sıfatlarının toplamıdır. İnsan nedir? Bir küp için bir deniz doldurulmuştur. Küçük bir kalp içinde bütün bir âlem gizlenmiştir.

"Bir küçük zerre içinde bir güneş gizlenmiştir.
Ansızın o zerre ağzını açtı ve
Parça parça etti yeri ve felekleri,
Onun önünde güneş takla attı."[65]

"Bir ilim denizi, bir damlada gizlenmiştir.
Üç karış uzunluktaki vücutta bir kâinat gizlenmiştir."[66]

İnsanın yaratılışı; bütün âlemin amacı, arzusudur. Ve insan, kâinatın hased ettiği varlıktır. Onun sayesinde bu âlemin rengi, kokusu var, hayatın değeri, haysiyeti var. Bütün yaratıkların ona itaat etmesi farzdır.

"Bütün sarhoşlar seni kıskanır.
Gül renkli şaraba hiç muhtaç değilsin.
Gülün rengini bırak, sen gül rengisin.
İnsan cevherdir, felek onun emrine verilmiştir.
Herkes dal ve gölgedir, hedef sensin,
Faydasız kitaplardan ilim ararsın.
Senin coşku'nun zevki arpa kabuğu helvasındandır.
Sana hizmet etmek tüm varlıklara farzdır.
Gösterilmesi uygun olmayan bir cevher gibisin." [67]

Sadece bundan ibaret de değil hatta insan, bütün ilâhî sıfatlara da mazhar olmuş bir varlıktır. O öyle bir aynadır ki onda ilahi tecellilerin ve Allahın azametinin görüntüsü göze çarpar.

“İnsan; üstün sıfatların bir pusulasıdır.
İnsanın şekli, O’nun âyetlerinin (Allah’ın kudret işaretlerinin) görüntüsüdür.
İnsanda görünen her şey, onun (Allah’ın) aksetmesidir.
Bir suyun içinde ayın aksedip görünmesi gibidir.
İnsan saf, tertemiz akan bir suya benzer.
Zülcelâl olan Allah’ın sıfatları onun içinde tecelli eder.
Onun bilgisi, adaleti ve iyilikleri,
Akıp giden su içinde dönüp dolaşan yıldız gibidir.[68]

Bütün bunları söyledikten sonra o, insanın hâlâ değerinin tam anlatılamadığına, onun tam tarif edilmediğine inanır. Tam söylemek gerekirse hiç kimsede bunu duyma gücü yoktur.

“Eğer söylenmesi yasak olan o değer ve kıymeti bir söylersem,
Ben de yanarım, duyanlar da yanar kül olur.”[69]

Bu kadar değerli ve üstün olduktan sonra, o kadar kıymetli bir insan varlığını Allah’tan başka kim satın alabilir? Ona kim değer biçebilir? Ne yazık ki insan kendi değerini bilmediğinden ne verilirse verilsin birinin eline satılmaya hazır olmasına o, bütün yanış yakılışı ile feryad etmektedir.

“Ey akıl, tedbir ve mantığın kölesi olan sen!
Kendini neden ucuza satıyorsun.”[70]

Sonra da şöyle buyurmaktadır: İnsanın alış verişi yapılmıştır, ona değer biçip satın alan Allah’tır. Çünkü onun değerini en iyi bilen odur.

“Bizim müşterimiz Allah’tır, o bizi satın aldı.”[71]

Fakat bütün bu anlatılanlar; insanlık cevheri ve insan olma ruhu ile bezenmiş ve insanlığın gerçek yüzünü tanıyan insanlar içindir, insan şeklinde görünenler için değil. Onlar sadece şekil ve biçimde anlatılan gerçek insanlara benzer. Ama aslında onlar nefisleri tarafından

öldürülenlerden, nefislerinin arzularının maktulüdür. Bunlar adam değil adamların cansız resimleridirler.

“Bunlar insan değiller, bunlar insan şekillilerdir.
Ekmek tarafından öldürülen, şehvet tarafından katledilenlerdir.”[72]

Her devirde olduğu gibi, Mevlânâ’nın devrinde de bu tür insan, az bulunan Ankâ kuşu gibi yeri meçhul olan varlıktı. Genellikle dört ayaklı ve yırtıcı hayvanlar gibi olan insanlar bulunmaktaydı. Mevlânâ bu hayvan nitelikli, canavar özellikli insanlardan bıkmış, usanmıştı. O, insan arıyordu. Bu insan arama işini tatlı bir konuşma şeklinde anlatırken şöyle der:

“Dün elinde lamba, şehrin etrafında dolaşan bir ihtiyar gördüm.
Karga ve tilkilerden baktım, insan arıyorum, dedi.
Bu tembel yoldaşlardan, düzenbazlardan bıktım.
Allah’ın aslanını, Rüstem’i, onların bulunduğu yeri arıyorum, dedi.
Aradığınızı bulmak zordur, onlar bulunmaz dedim.
Bulunmayanı arıyor, onu arzu ediyorum, dedi.”[73]

İşe, Çalışmaya, Harekete Davet Etmesi

Mevlânâ'da tasavvuf anlayışı ve onun insanlara sunduğu mesaj, tembellik, işsizlik, ruhbanlık değildir. O; aksiyon, gayret, kazanma, çalışma ve sosyal hayatta aktif rol almayı önermekte, ruhbanlığı ve dünyayı terketmeyi, İslâm'ın ruhuna aykırı kabul etmektedir. Ona göre; eğer İslâm sosyal hayat istemeseydi, cuma namazı, cemaatla namaz, emir bilmaruf ve nehiy anilmünkeri neden ısrarla istesindi? Bir şiirinde şöyle der:

"Kuş ona dedi ki: Ey efendi, bir kenara çekilmek iş değildir.
Ahmed'in (Hz. Muhammed'in) dininde râhiblik (dünyadan el etek çekme) yoktur.

O yüce Peygamber Efendimiz, rahipliği yasaklamıştır.
Boş yere bir kenara çekilmek bid'at (sakat)dır.
Cuma namazı şarttır, cemaatle namaz farzdır.
İyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak da farzdır.
Mübârek ümmetin içinde, arasında ol.
Hz. Muhammed'in sünnetini ihmal etme, ona sımsıkı sarıl."[74]

Mevlânâ'nın devrinde tevekkül; tam bir tembellik, uyuşukluk haline gelmişti. Herhangi tedbir veya düzenleme tevekküle aykırı kabul edilir, kötü nazarla bakılırdı. Mevlânâ tevekkülün, şer'î manasını açıklamış, onun faziletini anlatmıştır. *"Önce deveni bağla, sonra Allah'a tevekkül et."* hadisinin ne demek olduğunu anlatırken şöyle demektedir:

"Peygamber, yüksek sesle şöyle dedi:
Tevekkül etmekle birlikte devenin ayaklarını bağla.
'Helâlinden kazanan, Allah'ın sevgilisidir' hadîsinin özünü anla.
Tevekkülden dolayı rızkı kazanmada tembel olma.
Yüzünü tevekküle dön, kendin de kazanç için iş yapmaya git, ey amca.
Gayret göster, kılı kılına hakkın olanı kazan."[75]

Mevlânâ, güçsüz hayvanların ağzından tevekkül ve âtıllığın (tembelliğin) bütün bahanelerini nakletmiştir ki, genellikle azmi ve gayreti olmayan pasif insanlar bunları ileri sürerler. Tembellerin ileri sürdükleri bu

delililer ve bahaneler insana, çok yerinde ve mantıklı gelmektedir. Ama arkasından bunların iddialarına cevap vermektedir. Arslanın cevabı aslında Mevlânâ'nın bu konudaki temel düşüncesidir.

Arslanın ağzından o şöyle demektedir: İnsana verilen organlar, yetenekler ve güçlerden açıkça anlaşılan şu ki; bunlardan hedeflenen, bunların insana bahşedilmesinden amaçlanan şey; insanın çalışması, didinmesi, gayret göstermesidir. Eğer bir insan, hizmetçisinin eline kazma kürek vermişse bunun açık manası onlarla toprağı kazmasını veya taşları sökmesini, kayayı kırmasını istiyor demektir. Bunlarla şöyle şöyle yap, diye ağzı ile söylemesine gerek yoktur. Mademki bize el, ayak, güç, kuvvet verilmiştir, o halde bize bunun verilmesinin maksadı; elimiz kolumuzla, gücümüz kuvvetimizle hareket etmemiz, onlarla iş yapmamızdır. İçimizde taşıdığımız istek ve arzularımızı o organlarla gerçekleştirmemizdir. Bundan dolayı gayret ve hareket, iş ve çalışma, kazanma, Allah'ın bizden istediği şeylerin ta kendisine işarettir. Tembellik ve işi terketme ise Allah'ın bizden beklediği amaca ters ve nimetlerini inkârdır. Gerçek tevekkül, gayret ve çalışmada kusur yapmamak ve işi hakkıyla yaptıktan sonra sonucu hakkında Allah'a tevekkül etmektir. Zira başarı Allah'ın elindedir, der ve şöyle yazar:

"Arslan, evet dedi, ama kulların Rabbi
Ayağımızın önüne bir merdiven koydu.
Terasa basamak basamak çık diye.
Zorlayıcı olmak burada ham tamahkârlıktır.
Ayağın var, neden kendini topal yaparsın.
Elin var, neden pençeni gizlersin.
Efendi, kölesinin eline beli verince,
Ne demek istediğini ona bir şey söylemeden anlatmış olur.
Bel gibi olan insan eli de, Allah'ın kudret işaretidir.
Allah'ın nimetine şükretmen, senin onun değerini bilmendir.
Senin tembelliğin ise o nimete nankörlüktür.
Allah'ın nimetine şükretmen, senin rızkını arttırır.
Nankörlük yapman ise elinden onların çıkıp gitmesi demektir.
Evet, ey değersiz zorlayıcı, o meyveli ağacın altından başka yerde uyuma.
Tâ ki rüzgâr her an dalını sallayıp meyvesini döksün.
Uyuyan başının üstüne çerez ve azık indirsin.

Tevekkül ediyorsan, işi yap da tevekkül et. Çalış da sonra Allah'a bel bağla."[76]

Daha sonra arslanın ağzından; çalışıp çabalamanın, iş yapmanın, peygamberlerin işi, velilerin yolu olduğu gerçeğini ortaya koyar. Sonra da şeriatta kötülenenler, dünya malı ve evlat değildir. Allah'ın rahmetinden uzak olan, gafletle geçirilen dünya hayatı ve fırsatlardır dedikten sonra o, bir yerde şöyle der:

"Arslan, evet dedi; fakat bir de peygamberlerin çalışma ve gayretlerine bak,
Allah, onların çalışmalarını boşa çıkarmadı.
Ne elde ettilerse, eziyet ve çile çekerek çalışmakla elde ettiler.
Peygamberlerin, velilerin gittiği yolda, yaptığı tarzda.
Gücün yettiği kadar gayret et ey insan.
Dünya nedir, Allah'dan gafil olmaktır.
Kumaş, kadın, para ve çoluk çocuk değildir.
Eğer malı din uğruna biriktiriyorsan
'Ne güzel temiz mal' demiştir ona Hz. Rasûl.
Çalışmak şarttır, şifa aramak şarttır, hastalık da kaçınılmazdır.
İnkârcı kişi çalışmamakta ayak direr."[77]

Mevlânâ, sadece kendi döneminin halk tabakasını tenkid etmez, sadece dinî ve ilmî çevrelerin hatalarına çatmaz, aksine bütün gücü ve hıncı ile devlet idaresini elinde bulunduranları da tenkid eder. Devlet idaresinin, yeteneksiz kişilerin, ehli olmayan kimselerin eline geçtiğini ve çocuk oyuncağı haline getirildiğini çekinmeden söyler.

Tek kişinin irade ve arzusuna göre idare edilen, yaptığı yaptık, kestiği kestik olan bir idârî sistemde bunu söylemek herkesin harcı değildir. Bu tenkidler, kendisi için çok kötü sonuçlar doğurabilirdi. Lâkin Mevlânâ'nın doğruyu söylemeden çekinmeyen ağzını kim susturabilirdi. O, şöyle söyler:

"Karar ve hüküm rind kişilerin elinden gittiği için,
Şüphesiz Yunus Peygamber zindana (balığın karnına) düştü.
Kalem (yetki) bir gaddarın elinde olduğu için,
Şüphesiz (Hallâc) Mansur ölüme mahkûm edilmişti.
İş ve yetki beyinsizlerin eline geçince,
Mutlaka yaptıkları (peygamberlerini öldürmek) olur."[78]

Devlet idaresinin yanlış ellerde olmasının sonucunu anlatırken de kendi devrinin durumundan şikâyet ederek şöyle der:

“Emir ve hüküm, yoldan çıkmış birinin elinde olunca,
Kuyuyu, makam-mevki zanneder de ta dibine düşüverir.
Devrin ahmakları başlarını eğip emir eri olup ayakta durdular,
Akıllılar da bizi görmesin diye korkudan başlarını kilime sardılar.”[79]

MESNEVÎ’DE AKAİD VE KELÂM

Mevlânâ, akıl ve duyuların güçlerinin gerçeklere ulaşma da yetersiz kaldıkları üzerinde tenkid yapmakla kalmadı ve kendi döneminin kelâm ilminin dengesizliklerini, zâhirciliği ve kelime oyunları ile aralarında cedelleşmelerini yermekle de kalmadı insanları, sadece iç duyulardan (sezgilerden), vicdan ve ruhtan faydalanmaya çağırmakla da yetinmedi. Aksine kelâm meselelerini ve onun anlaşılması zor olan taraflarını kendine özgü bir üslûp ve tarzla çözmeye ve kendine özgü kalıplar içinde sunmaya, kafalara onları daha rahat bir şekilde yerleştirmeye de çalıştı.

Bir bakıma Mevlânâ’nın çağrısı ve onun felsefesi, sadece olumsuz ve tenkidçi değil, aksine olumlu ve öğretici tarzdadır. İlmi kelâmın; bileklerini çözmekte yorulduğu ve düğümlerini çözmeye çabalarken sayısız düğümler meydana getirdiği meseleleri Mevlânâ öyle bir üslupla anlatır ki, sanki o konularda en ufak bir çetrefillik, dolambaçlık yoktur. Sanki o konular çok zor anlaşılırlığını kaybetmiş de herkesin rahat anlayacağı sade, basit konulara dönüşmüştür. Onlar sanki apaçık gerçeklerdir, her gün hayatta karşılaşılan basit meseleler ve olaylardır.

Mevlânâ’nın kendine özgü metodu, insan beynini âciz bırakmak ve karşısındakini anlayamaz duruma düşürmek değil, sözü allayıp pullayarak karşısındakini kendi sözünün büyüsü ile zavallı hâle düşürmek de değildir. Aksine, anlattığı şeyleri rahatlıkla onun kafasına sokmaktır. Ve o kişinin zevkine göre seve seve o sözü kabul edip benimsemesidir. Karşısındaki insan, sanki o sözün daha önceden kafasında, hafızasında olduğunu sanmaktadır da Mevlânâ sadece ona hatırlatma görevi yapmaktadır.

Böyle bir metod ve üslupla söz etmenin sonucudur ki, *Mesnevî* ile dinin temelleri, inançlar ve kelâm konuları üzerinde öyle doyurucu, kafaları tatmin edici, gönülleri teskin edici, düşüncelerdeki şüphe ve tereddütleri giderici bir hava doğmuştur ki, bu sonuç kütüphaneler dolusu ilm-i kelâm kitapları ile elde edilemezdi. Bununla beraber aşk, ihlâs ve kesin iman sahibi birinin sözlerinden doğabilecek bir huzur ve tat da elde edilebilmektedir.

Mevlânâ her ne kadar eski bir Eş’arî düşünce ekolünün yetkili ve çok derin bir bilgini ise de, kendi kişisel tecrübeleri ile ve ilahî bir vergi olarak, akaid ve kelâm konularında müctehid değeri taşıyan biridir ve yeni bir ilm-i kelâmın kurucusudur. Onun tarzı; bütün kelâmcıların, akâid bilginlerinin

tarzından tamamen ayrıdır. Nisbeten de Kur’ân-ı Kerim’in izah ve ispat tarzına ve selim fıtrata daha yakındır.

Allah’ın Varlığı

Allah’ın varlığı meselesi, ilm-i kelâmın ve bütün mezheplerin ana konusu, temel meselesidir. Eski ilm-i kelâmın bu konuda ileri sürdüğü deliller sadece mantığa dayanmaktadır. Bu mantık delilleri ile bu konuda kesin bir kavrama, kesin bir iman elde edilememektedir. Olsa olsa bu deliller karşısında insan çaresiz kalıp susmaktadır. Kur’an-ı Kerim’in tarzı ise; insanın temiz ruh yapısını (fıtratını) tahrik ve teşvik edici bir üslup sergilemektedir. Ve insanın ruh yapısına güven göstererek uyuyan duyguyu uyandırmaktadır. Kur’an-ı Kerim peygamberin ağzından yapmacıksız şöyle buyurmaktadır:

“Yeri ve gökleri yaratan Allah hakkında şüphe olabilir mi?”

Bu asla yapmacık olmayan, açık ve hayret belirten ifade karşısında insan fıtratı hemen hareketlenmekte ve kendi sağlam görevini yapmaya başlamaktadır. Sonra yeryüzünün ve göğün yaratılışı ile onları yaratana, yapılanlarla yapana, ortada duran eşyalarla, onları ortaya koyana doğru ani bir çevrilmeye önderlik yapılmaktadır. Birazcık dikkat edilirse bütün Kur’an-ı Kerim’de işte bu ispat tarzı görülecek ve Allah’ın işaret ve alâmetlerine bakın ve yaratılanlardan yaratana ulaşın diye bir ölçü göz önüne çıkacaktır. Kur’an-ı Kerim’e göre Allah’ı tanımanın, en kesin, en kısa ve en tehlikesiz yolu işte budur.

“Biz dünyada (ufuklarda) ve nefislerinde hak (doğru ve iyi)nin ne olduğunu anlasınlar diye âyetlerimizi (işaret ve alâmetlerimizi) göstereceğiz. Senin Rabbin herşeye şâhid olmaya yeterli değil midir?”[80]79/1

Mevlânâ da Mesnevi’ de aynı isbat ve delil gösterme metodunu tercih etmiştir. O, yer yer kâinattan, kâinâtın yaratıcısının varlığına deliller göstermektedir.

O diyor ki; dünyada pek çok şeyin olduğu, olageldiği göze çarpmaktadır. Fakat o; olanları olduran, yapan, eden; bu beden gözü ile gözükmemektedir. Fakat olan ne varsa hepsi de, o perdenin arkasında bir yapanın olduğuna delildirler. İş açıktadır, ama işi yapan gizlidir.

“Kalemin çizdiği çizgi (yazı) görülüyor, (yazan) el görülmüyor.
At ortada dolaşıp duruyor, ata binen görülmüyor.
Ok meydanda bak, ama oku atan yay görülmüyor.
Canlar meydanda, canları yaratan görülmüyor.”[81]

Fakat her hareket, bir hareket ettirenin var olduğuna delildir. Eğer bir yerde havanın fısıltı ve hışırtısı varsa bil ki onu estiren, onu harekete geçiren de vardır.

“Hareket eden, esen bir hava görüyorsan bil ki,
Ortada onu bir estiren var mutlaka.
O halde her aklı erenin aklında kesin olarak şu vardır.
Ki esen havayı bir estiren de vardır.”[82]

Eğer senin gözlerinde etken (işi yapan) görünmüyorsa da yapılan işler görünüyor. Bu yapılan, ortada duran iş ve eserlerden, mutlaka onu bir yapanın olacağını kabul et. Vücuttaki hareket, hayat ve canlılık; o vücut da ruhun varlığından dolayıdır. Ruh her ne kadar görünmüyorsa da vücudun hareket edişi onun varlığının ispatı ve delilidir.

“Sen onu (Allah’ı) her ne kadar gözlerinle görmüyorsan da,
İşinin ve eserinin ortaya çıkmasından varlığını anla.
Vücûd, can (ruh) ile hareket eder, ama sen canı görmüyorsun.
Lâkin vücudun hareketinden canın var olduğunu anla.”[83]

Bir etkenin, bir yapanın varlığına inanmak için ve onu ispat etmek için, onun yaptıklarından daha güçlü delil ne olabilir. Bir yaratıcının varlığına delil için onun yarattıklarından daha üstün delil ne olabilir? Güneşin varlığına delil için onun ışığından daha güçlü delil ne olabilir?

“Güneşin kendisine delil ve varlığına işaret olarak,
Dimdik gelen ışıklarından daha güçlü delil ne olabilir?”[84]

Hem sonra kâinat sadece var değil, hatta düzenli, sistemli ve uyumludur da. Her şey kendi çerçevesine yerleştirilmiş, her resim kendi levhasına konmuştur. Gezegenlerin dönüşünün bir düzeni, ölçüsü vardır. Ay ve güneşin de bir düzeni, sistemi, kanunu vardır. Rüzgârlar ve bulutlar da prangasız, gemsiz fil değil ki istedikleri yere çeksin gitsin. Biraz azgınlık

yaparlarsa hemen kulakları çekilsin diye onlar için dahi bir kırbaç (yönetici) vardır. Bu düzen ve tertip, bu intizam ve bu ahenk gösteriyor ki, kâinatın üstünde, bu kâinatın bir yaratıcısı ve yöneticisi vardır ve o, hikmet ve bilgi sahibidir. Kâinat, hiçbir an onun irade ve düzenlemesinin dışında değildir.

“Eğer Takdir-i İlahinin, gökteki cisimleri nasıl düzene koyduğunu göremiyorsan,
Onların gökyüzünde dönüp dolaşmasına dikkatle bir bak.”[85]

Daha sonra o şöyle buyurmaktadır: Bu kâinatı yaratan onu kendi menfaati için yaratmadı. Aksine insanın menfaati ve onun gelişmesi, ilerlemesi için yarattı. Aynı şekilde, felsefecilerin ve kelâmcıların şaşkın oldukları bu âlemin yaratılmasındaki hikmet ve menfaati çok büyük bir anlaşılırlık içinde sunmuş ve çok rahat kavranır bir üslûp ve tarzda anlatmıştır. Buradaki anlatımda onun harikulâdeliği ve neşesi, cezbesi vardır.

“Peygamber dedi ki: Hak şöyle buyurmuştur:
Benim yaratmaktan amacım iyiliktir.
Benden faydalansınlar diye yaratıkları yarattım.
Benim balımdan parmaklasınlar diye yarattım.
Ben kendim onlardan faydalanayım diye yaratmadım.
Ben yaratıkları onlardan faydalanayım diye değil;
Aksine kullarıma cömertlik yapayım diye yarattım.”[86]

Peygamberlik ve Peygamberler

Peygamberleri, bizzat yine peygamberlerin ağzıyla, onların dili ile tarif etmekte ve onlara şöyle dedirtmektedir: Onlar, ilâhî (Allah tarafından gönderilmiş) doktorlar, tabiplerdir ve kalbleri tedavi eden hekimlerdir. Doktor nabız muayenesi yaparak kalbin durumunu öğrenir, nabızdan kalbe ulaşır. Peygamberler ise doğrudan kalbe ulaşan kişilerdir. Doktorlar vücudun sağlık ve sıhhatinin devamına çalışırlar. Peygamberler ise kalplerin şifâsına, ahlâk ve amellerin düzeltilmesine ve normalleştirilmesine çalışırlar.

“Biz hak ve hakikatin talebeleri olan doktorlarız.
Bizi Kulzüm denizi (Kızıldeniz) gördü de ortadan yarıldı.
Onlar, tabiat ve mizaçların doktorlarıdır. Bizden başkadır.
Onlar kalbe nabız yolu ile ulaşırlar (anlarlar).
Biz vasıtasız ve aracısız kalbe ulaşırız.
Çünkü biz ferasetimizle yükseklere bakarız.
O doktorlar yemek ve meyve yerler.
Onları hayvani can sürekli kılar.
Bizler ise hareketli, faâl olan tabipleriz.
Bize ilham olunup bildirilenler, celâl sahibi Allah’ın nûrudur.
İşte bu şekilde bir iş, sana faydalı olur.
Ve işte öyle bir iş ancak zırh delen olur.
İyi ve kötülerden o şöyle böylelerini (düzgün ve eğikleri),
Senin önüne koyuyoruz ve doğru olanı gösteriyoruz.
O doktorların elinde delil olan, kokudur.
Ve yüce Allah’ın vahyi, ilhamı da bizim delîlimizdir.”[87]

Peygamberlik delillerinde de; Mevlânâ, akıl ve mantık önermeleri ve delilleri ile ispatlama yerine, genellikle vicdan, mizaç ve meşrebe dayanan delillerle ispat etmeyi tercih eder ve der ki: Peygamberlerin her tavrı ve hareket tarzı kendilerinin peygamber olduğunu bildirir. Onlar baştan başa i’câz olan (karşısındakini susturan, âciz bırakan, verilecek cevap bulamayıp kabul etmekten başka çıkar yol bırakmayan) kimselerdir. Kendilerini görenler için, (inat ve büyüklerime olmamak şartıyla) kendileri bizzat peygamber olduklarına delildirler. İşte bu yüzdendir ki, Abdullah b. Selâm

(r.a.) cihânın süsü olan Peygamber Efendimizi gördüğü zaman düşünmeden şöyle demişti:

“Allah’a and olsun ki bu (mübârek) yüz, yalan söyleyen bir çehre olamaz.”
“Bilgi zevkini tatmış olan herkesin kalbine
Ulaşan peygamber sesi, mûcizedir.”

O şöyle buyuruyor: Peygamber ile ümmetin vicdanında öyle bir ilişki vardır ki, Peygamber ne buyurursa ümmetinin vicdanı derhal (âmennâ ve saddaknâ- inandık ve tasdik ettik) diye haykırır. Ümmetin vicdanı Peygamberin her sesine coşarak karşılık verir. Çünkü o ses ve davet ile başka bir ses ve davet arasında hiçbir ilgi ve benzerlik bulunmayacak kadar masum, lekesiz, gönül çekici ve hayret verici bir fark vardır.

Bu konuda Mevlânâ şöyle buyurur:

“Peygamber dışarıya seslendiği zaman,
Ümmetin canı içerden secde eder.
Onun sesinin türü, bütün dünyada can kulağı ile
Başka bir kimseden duyulmadığından dolayı;
İnsanı hayrete düşüren sesin zevkinden,
Hakkın dilinden: ‘Ey kulum! Ben sana yakınım’ buyruğunu işitir.”[88]

O der ki: Peygamberin doğruluğu için onu dinleyenlerin, dışarıdan başka bir delile ihtiyacı yoktur. Çünkü o peygamberlerin sözü hem iddiadır, hem delildir. Dünya düzeni ise o iddia ve delil üzerine kuruludur. Susuz kimse (gerçekten susuz olması şartıyla) su içmeye çağrıldığında, onun nasıl bir madde olduğunun anlatılmasını talep etmez. Anne, çocuğuna süt emzirmek istediğinde, çocuk o sütün süt olduğunun ispat edilmesini, sütün kendisine gösterilmesini beklemez. İstek ve arzu; güvenmek ve adım atmak (teşebbüs) için yeterlidir.

“Susuz kimseye buyur şunu iç dediğin zaman,
Bardakta su var, çabuk suya gel dediğin an,
Hiçbir zaman susuz kimse bu teklifi reddetmez;
Ey bardakta su olduğunu iddia eden! Karşımdan çekil git, demez.
Veya anne bebeğine seslenerek çağırsa,
Ey çocuk, ben senin annenim, gel (emzireyim) dese,

Bebek anneye; bana sütünü ispat et göreyim mi der?
Senin sütünle beslenip doyacağımı ispat et mi der?”

Ona göre, mûcize imanı gerektirmez, yani mûcizeyi gören kimsenin hemen iman etmesi gerekmez. Gerçek şu ki, Peygamberimizin hayat tarihinde (siyerde) mucizeyi görerek iman edenlerin isimlerine çok az rastlanır. Sahabenin en ünlüleri, en ileri gelenleri, Hz. Peygamberi görünce imân edenlerdir. Asıl iman da onlarınkidir.

Mevlânâ diyor ki; mûcizeler, karşısındakini yenmek ve onu âciz bırakmak içindir. Yenildiği ve cevap veremez hale getirildiği için baş eğen kimsenin de canını fedâ edercesine iman etmesi, hayatını peygambere adayarak mağarada arkadaş (olan gibi) olması çok zordur. Asıl insanı cezbeden, büyüleyen, bağlayan, ayrılmaz bir parça haline getiren şey cinsiyeti (şahsına, cemâline, huyuna suyuna, tümden bağlandığı kişiliği)dir, ilişki ve ilgisidir.

“İmanı gerektiren şey mûcizeler değildir:
Cinsiyet kokusu güzel sıfatları cezbeder.
Mûcizeler düşmanı alt etmek içindir.
Cinsiyet kokusu insanı kalbe doğru götürür.
Düşman kahrolur ama dost kahrolmaz.”

Peygamberleri anlatırken, onların çok hamiyetli, gayretli ve benliklerine sahip kişiler olduklarını söyler. Onlardan faydalanmak için edepli ve istekli olmak şarttır. Onlar sultan tabiatlıdır. Onların mevkii, makamı ve rütbesi; kendilerinin buyurmasını, başkalarının da onları dinlemesini gerektirir. Onlara karşı gelmek, mücadele etmek; gerçeğe ulaşmaktan mahrum kalmaya sebep olur. Ona en büyük engel olur.

“İster binlerce istekli olsun, birileri de usanmış olsun,
Peygamber, peygamberlikten vazgeçer mi?
İnsanın iç dünyasının sırlarını okuyan bu peygamberler,
Kendilerini dinleyen isterler, İsrafil karakterlidir onlar.
Heybetlidirler ve sultanlar gibi azamet taşırlar.
Dünya insanlarından saygı ve edep beklerler.”[89]

Sözlerine devamla; neden öyle olmasın, onların bir kere nereden geldiklerine bak, kimden haber getirdiklerine bak, demektedir.

“Onlara saygı göstermeyi herkes seve seve yapmalıdır.
Çünkü onlar çok yüksek ilâhî makamdan gelmişlerdir.”[90]

Ahiret

Mevlânâ nazarında ölüm; gerçek hayatı tanımanın ve insanın ileri adım atmasının, terakki edip yükselmesinin üzengisidir, ilk eşiğidir. İmar, yıkım yapılmadan olamaz, yapılamaz. Defineyi ancak toprağı kazınca bulabildiğin gibi, yepyeni yapılmış bir bina yıkılıyorsa bil ki, yeniden mamur hale getirmeye, yeniden yapmaya hazırlık yapılıyor demektir.

"Bu canı yaratan, vücûdu mahveder (öldürür, çürütür).
Mahvedip çürüttükten sonra tekrar onu onarır (canlandırır).
Altın ve define uğruna evi yıkıyorlarsa, (bil ki)
Yıkımdan sonra ele geçen define onu hemen tamir eder."[91]

Bu topraktan yaratılmış olan vücûdun yıkılışı (ölümü), büyük bir tamirin olacağının alâmetidir. Ağacın tomurcuğunu açmasından anlamalısın ki, meyve gelmek üzeredir.

"Çiçek dökülünce meyve baş gösterip ortaya çıkar;
Vücud yıkılınca da can içerden dışarı çıkar."[92]

O kesin ve mutlak cömert olan, o hak üzere tam eli açık olan, herkese bol veren Allah; can gibi bir devleti, serveti verdikten sonra nasıl olur da çeker alır? Bu bakımdan kabul etmeli ki, dünya çileleri ile yıpranmış, çelimsiz, pörsümüş bir canı alarak ona yeniden ebedi bir hayat bahşetmek istiyor. O, onu bu toprak kalıptan çıkararak hayale, tahmine dahi gelmeyen lütuf ve ikrâmlarda bulunmak istiyor. Hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir insanoğlunun aklına, hatırına gelmeyen nimetleri lütfetmek istiyor.

"Bir kişiyi böyle bir sultan öldürürse, onu güzel bahta eriştirir.
Ona en güzel makam ve mevkiler, mükâfatlar verir.
Yarım can alır, yüz tane can verir ona.
Aklına hayâline gelmeyen nice nimetler, lütuflar verir."[93]

Yükselişin, ilerlemenin merdiven basamaklarının mutlaka bir bitiş ve sonu olacaktır. Hiçbir zaman birinin, yazı tahtasına önceden yazılmış

yazıları temizlemeden, eskiden yazılanları silmeden tahtaya yeni bir yazı yazdığı görülmüş müdür? Toprağı kazıp çıkarmadan (kuyu kazmadan) yer üstüne su çıkarılmış mıdır? İnsan yazmak için temiz kâğıt, ekip dikmek için boş toprak parçası arar.

“Ey aptal, yazmadan önce tahtayı yıkayıp silerler.
Ondan sonra onun üzerine yazı yazmaya başlarlar.
Temizlenirken tahtayı tanımak gerekir.
Onu önce bir deftere çekmek gerekir.
Ne zaman evini (yapmak için) yıksalar,
Her şeyden önce onu temelinden yapmaya başlarlar.
Önce kuyu kazıp yeryüzünün altından toprak çıkarırlar.
Ondan sonra yukarıya tertemiz su çekmeye başlarlar.”[94]

Yokluk, varlığa hak kazandırmaktadır. Yaratanın rahmetini coşturmaktadır. Nimet dağıtan daima fakirlere cömertlik yapmaktadır.

“İlahi Kudret, varlığı, yokluk içinde gösterebilir.
Varlıklı olanlar yoksullara cömertlik gösterir.”

Sen bizzat kendi durumun üzerinde bir düşün. Sürekli yükselme, ilerleme kademelerini aşarak geldin. Düşme-kalkma, arka arkaya dizildi geldi. Yani düşme kalkma, birbirini kovaladı. Bir var oluş elbisesini çıkardın diğerini giydin. Bir yok oluştan sen devamlılık (bekâ) elde ettin. Eğer sen ilk durumunda kalsaydın o zaman bu terakkiyi, bu gelişmeyi nasıl elde ederdin? Ve sen toprak ile su (kalıbı) içinde hapsedilmiş durumdasın, (ruh beden kalıbı içinde hapsedilmiştir). Öyleyse şimdi sen son yükselişten neden korkuyorsun? Ve senin ruh kuşun beden kafesinden çıkıp kurtulurken neden korkmaktasın?

“Sen varlık âlemine geldiğin günden beri,
Bir ateş veya toprak ya da bir rüzgârdın.
Eğer senin durumun aynı şekilde devam etseydi,
Senin bu gelişmen nasıl mümkün olabilirdi?
Önce varlık bir değişikliğe uğrayacak,
Onun yerine başka varlık yerleşecek.”[95]

“Bu devamlılıkları sen yok oluşlardan elde ettin.
Yok olmandan neden yüzünü öbür tarafa çeviriyorsun.”[96]

Bu bakımdan aslında ölüm, ölüm değil ölümsüz hayatın başlangıcıdır. Ölüm günü mümin için matem akşamı değil, bayram sabahıdır.

“Benim hayatımın, ölümümde olduğunu gördüm.
Bana engel olan bu hayattan nasıl kurtulayım?”[97]

Âriflerin (ilim ve ruhaniyet sahibi kişilerin) ölümünü, genel avâm insanlarının ölümüne benzetmemelidir. Onlar bu fâni (geçici) âlemden kopup gitmeye üzülmezler. Ölüm onlar için cana can katan bir müjdedir. Ölüm esintisi ona bahar yeli gibi gelir. Âd kavmini yerle bir eden kasırga Hz. Hûd (a.s.)’a ve arkadaşlarına sabâ rüzgarı, bahar yeli gibi gelmişti.

“Hûd (a.s.) müminlerin etrafına bir çizgi çekti de,
Oraya gelen (ölüm) yeli tatlı bahar esintisine döndü.
Ecel rüzgârı, ârif kişilere gelirken böyle tatlı gelir.
Bahar yeli gibi tatlı ve yumuşak biçimde gelir.”[98]

İrade ve Zorlama

İrâde ve cebir (yani kişinin herşeyi irâdesi ile yapması veya irâdesi olmadan o işi zorla yapmak zorunda olması), ilm-i kelâmın en zor konularındandır. Bir fırka irâdeyi reddedip kabul etmemekte, kesin ve zorunlu oluşa (cebre) inanmaktadır. Mezhepler ve itikadlar tarihinde Cebriyye diye meşhurdur.

Mevlânâ diyor ki: Eğer insan kesin olarak bir şeyi yapmaya zorunlu tutulmuş (mecbur kılınmış) olsaydı o zaman o kimse nasıl olur da Allah Teâlâ'nın emir ve nehyine (yap ve yapma buyruğuna) muhatap tutulabilirdi? O nasıl olurdu da şeriatın emrine uymaya teşvik edilirdi? Birinin taşa (irâdesi olmayan bir varlığa) emir verdiğini gören olmuş mudur?

"Cebriyeciler diyor ki; 'Emir ve nehiy doğrudur;
Dileme (serbestlik) yoktur.' Bu söz (ifade) yanlıştır.
Kur'an baştanbaşa emir, nehiy ve günah işleyenlere tehdittir.
Mermer taşına emir verildiğini kim görmüştür?"[99]

Mevlânâ şöyle buyurmaktadır: İrâdeyi kullanma ve tercih yapma (yapıp yapmama serbestliği) insanın yaratılışında (mayasında) vardır. O her günkü hayatında bu inancı, bu akideyi tasdik etmekte ve cebri (zorunlu oluşu) reddetmektedir. Bir kimsenin tepesine çatıdan bir tahta düşerse o kimse çatıya kızmaz. Sel gelir de eşyayı alıp götürürse sele kızıldığı görülmemiştir. Rüzgâr, birinin kafasındaki sarığı uçurup götürürse kimse rüzgârla kavga etmez. Herkes bilir ki, onlar buna mecbur (zorunlu)dur ve hiçbir hata ve kusurları yoktur. (Bunların isteyerek, irâdelerini kullanarak o hareketleri yaptığı iddiâ edilemez. Çünkü cansız varlıklardır, cansız varlıkta irâde olmaz.) Ama şüphesiz ki insan meselesi böyle değil. Bir bakıma sadece o insan iradeye (dileme ve yapıp yapmama serbestliğine) sahiptir.

"Eğer evin çatısından bir ağaç kırılsa da
Senin üzerine düşse, seni ağır yaralasa,
Çatının ağacına sen hiç kızar mısın?
Hiç içinde ona karşı kin besler misin?
Neden benim üzerime düştü de elimi kırdı (yaraladı),

Neden benim üzerime düştü de beni yere yıktı der misin?
Bir sel gelir de bütün eşyanı alıp götürse sele kızar mısın?
Sarığını rüzgâr başından savurup götürse
Vay gidi rüzgâr diye ona düşmanlık yapar mısın?"100

Mevlânâ bir adım daha ileri giderek; hayvanlar bile yaratılıştan gelen bir iç güdü ile zorunluluğu ve irade dışını bilmekte, alet ve vasıtaların bir rolü olmadığını tanımaktadır. Eğer köpeğe bir taş atsan, köpek taşa hücum etmemekte, onu ısırmamakta aksine o taşı atan insanın peşine koşmakta, ona saldırmaktadır. Deveci, deveye değnekle vurduğunda deve değneğe kızmamakta, aksine deveciden intikam almaya çalışmaktadır. Hayvan bile bu gerçeği bilirse, insanoğlunun cebriyeci olmaktan (insan iradesi dışında, robot gibi kendi elinde olmadan programlanan şeyi yapmak zorundadır demekten) utanması lâzım.

"Nitekim sen bir köpeğe taş atsan (vursan),
Senin peşinden koşar, (taşa değil) sana saldırır.
Eğer deveci bir deveyi değnekle dövse,
Devenin kini o değneğe değil.
O deve kendine vurana saldırır.
Ancak iradeden dolayı deve kimin yaptığını anlar.
Hayvanın aklı bile yapanın kim olduğunu (irâdeyi) bilirse,
Artık insanoğlu, sen utan da (zorunluluk) deme.
Bu açık bir gerçek ama sahur yemeğinden dolayı,
O yiyen göz, nûr ve ışıktan mahrum kalmıştır." [100]

İllet ve Malûl (Sebep ve Sebebe Dayalı Olmak)

Sebepler ve illetler (nedenler ve araçlar) konusunda İslâm fırkalarının görüşleri arasında ifrat ve tefrit (birbirinden çok farklı aşırılıklar) vardır. Bilge kişilere göre kâinatta illet ve malûl (sebep ve sebebe bağlı oluş) zincirlemesi vardır. Malûl hiçbir zaman illetsiz, sebepli olan bir şey hiçbir zaman sebebe aykırı olmaz.

Mutezile de büyük ölçüde bu görüşten etkilenmiştir. Onların eğilimi şöyle: Bir şeyin sebebi kabul edilen şeyde değişme, aykırılaşma olabilmesi azdır. İşte bu görüş sonucu onlar harikulâde hallerin (mucize, keramet v.s. gibi) varlığını zorlukla kabul etmektedirler. Bir şeyin kendi özelliğinin tersine olarak ortaya çıkmasını ve bir hâdise olmadan sebebin ortaya çıkmasını çok uzak görmekteler.

Eş'arîler diğer kanattalar. Onlara göre; hiçbir şey diğer bir şeyin sebebi değildir. Hiçbir şeyde de hiçbir yetki ve etki yoktur. Bu aşırılıktan ve dengesizlikten de zarar geldi ve herkesin her şeyi söylemeye ve sebepleri reddedip terketmesine bir bahane doğmuş oldu. Bundan dolayı da bir düzensizlik ve tembellik ortaya çıkmış oldu.

Meylânâ'nın anlayışı bu ikisinin ortasındadır. O, sebeplerin gerçek oluşunu itiraf eder. İlletlerle malûllerin, sebeplerle sebepli olanların zincirleme ilişkisi olduğunu, bunun inkâr edilmesinin imkânsız olduğunu ve de illetle malûlün yani her şeyin bir sebebi olduğunun makul olduğunu itiraf eder. Genel olarak Allah'ın sünneti (âdeti); sebepli olan şeylerin sebeplere bağlı olduğu ve eşyadan onların özelliklerinin elde edileceği tarzındadır. Şüphesiz ki harikulâdelik (mucize ve keramet), mümkündür. Bunların ara sıra gerçekleştiği de olmaktadır. Şöyle buyuruyor:

"Olayların çoğu geleneğe (sisteme) göre cereyan eder;
Bazen kudret, geleneği (sistemi) bozar.
Gelenek ve görenek(sistem), beğeniye göre oluşmuştur.
Mucizeler ise geleneği bozmuştur.
Eğer yücelik bize sebepsizce ulaşmıyorsa,
İlahi Kudret, sebebi ortadan kaldırmaktan aciz değildir."[101]

Genel insanlar bu sebeplere bakarlar ve hiçbir şey göremedikleri için de mazeretlidirler.

“Kısacası sen sebebe bağlı kalmışsın,
Ancak ve sadece sadece bunu gördüğün için özürlü sayılırsın.”[102]

O demektedir ki; şüphesiz sebepleri terketmek doğru değildir. Sebepler bir gerçektir. Fakat sebepleri sebep kılan (müsebbibül esbâb) da o sebeblerden daha üstün bir gerçektir. O sebepleri sebep kılan, sebeplerin Rabbi olan kadir-i mutlaktır. Öyle her şeyi bir sebebe dayamaya başlama ki; kâdir-i mutlakı (her şeye gücü yeten kesin gücü) tamamen işsiz güçsüz, hiçbir şey yapmayan biri zannetmeye başlarsın.

“Ey sebebe bağlı olan, dışarıya uçma,(başka yerlerde arama)
Sebepleri ortaya çıkaranı azledeceğini sanma.
Sebepleri ortaya çıkaran kişi, istediği şeyi yapar.
Mutlak kudret ise sebepleri yırtar.”[103]

Şu da bilinmeli ki, sebepler sadece bizim görebildiğimiz, bilebildiğimiz şeylerden ibaret değildir. Aksine, o dıştan görünen sebeplerin üstünde gözlerimizin göremediği daha başka sebepler vardır. Bu manevî (görünmeyen) sebepler, görülebilen zâhirî sebepler için şöyle bir tarzla sebep ve etkendir: Nasıl ki bu zâhirî sebepler, sebepler ve sonuçlar için hakiki sebep olup, zâhirî sebepleri bazen hareketli ve işler hale getirirse; manevî sebepler de zâhirî sebepleri öyle harekete getirir, bazen de hareketsiz ve durgun hale getirir. Hepsinden daha büyük ve asıl olan sebep ise, ilâhî irade, ilâhî arzu ve emirdir.

“Taşı demire vurursan ateş çıkarır.
Hem de hakkın emri ile ayağı dışarı koydu.
Taş ve demir, ateş çıkmasına sebep oldu, fakat.
Ey mümin kişi, sen daha yükseklere bak.
Çünkü bu sebebi o büyük sebep (Allah) yarattı.
Sebepsiz olarak nasıl sebep kendiliğinden ortaya çıkar?
Bu sebebi o büyük sebep harekete geçirdi, etken yaptı.
Başka bir zaman o, bu sebebi iş görmez de yapar.”

Bizim bu zâhir sebepleri bilip tanıdığımız gibi, peygamberler de o hakiki sebepleri görürler ve duyarlar (hissederler).

“O yüce sebeplere peygamberler önderlik yapar (tanıtır).
O yüce sebepler bu sebeplerden daha üstündür.
Bu sebepleri bizim aklımız tanır, kavrar.
O sebepleri ise ancak peygamberler bilir, kavrar.”[104]

O hakikî sebepler, zâhirî sebeplere hem hâkimdirler, hem de onlara galiptirler.

“Bu sebeplerin üzerinde olan başka sebepler vardır.
Bu sebebe bakma, asıl bakışını o sebebe çevir.”[105]

Bu zâhirî sebepler, hakiki sebepler karşısında çok basit ve zayıf kalırlar. Olaylar ve durumlar hakikî sebeplere bağlıdır.

“Bu zâhiri sebep, hasta olduğu gibi topal ve sakattır da.
Öteki bâtinî sebep ise hem lambadır hem de fitil.
Gece lambanın fitilini yak da etrafı aydınlat.
Güneş lambasını bundan daha temiz ve sağlam bil.”[106]

Peygamberler (a.s.) döneminde bütün bir dünya zâhirî sebepler içinde sarmaş dolaş olduğundan sebeplere bağlanmak, her şeyi sebeplere bağlamak, en aşırı noktasına ulaşmıştı. Sebepleri yaratan ve onun kesin ve mutlak kudreti tamamen gözlerden kaybolmuş, kafalardan silinmişti. Yeryüzünün her tarafı şirke ve her şeyi zâhirî sebeplere bağlamaya yönelmişti. Bu bakımdan peygamberler sebeplere darbe indirdiler ve insanları sebepler yerine, sebepleri ortaya koyan kâdir-i mutlak (Allah)’a yönelttiler. Allah da onların eli ile sebepler zincirinin tamamen aksine olaylar ortaya çıkararak, yani mucizeler göstererek sebeplerin yeri geldiğinde geçersiz olduğunu, zayıflığını açığa çıkarttı.

“Peygamberler sebepleri koparmak (ortadan kaldırmak) için geldiler.
Kendi mucizelerini yedi kat göğe ilettiler.
Sebepsiz (vasıtasız) olarak denizde yarık açtılar.
Ziraatsız (ekmeden); yiyecekleri ve buğdayı elde ettiler.
Onların çalışma ve gayreti ile çakıllar toz oldu.
Onların isteği ile yün ipek haline geldi.
Bütün Kur’an-ı Kerim sebebin kaldırılıp koparılması içindir.
Derviş yüceldi, değer kazandı. Ebû Leheb ise helâk oldu.”[107]

Fakat Allah Teâlâ'nın geçerli olan genel âdet ve 'sünneti; her sebeplinin, sebeplerden var olmasıdır. Bundan da kullara, gayret, hareket ve yaptırım kastedilmiştir.

"Bir işi yapmak isteyen kişi ne aradığını bilsin diye,
Çoğunlukla her şey ve her olay bir sebebe bağlıdır."

İşte bu minval ve üslup üzere Mevlânâ bütün o kelâm meselelerini ve dinin temellerini, akidelerini (İslâm'ın usul ve akâidini) anlatır, izâh eder gider. Kelâmcılar ve Eş'arîlerin tartışmacı ispat tarzları ve felsefecilerin sihirli ifadeleri bunları, anlaşılması imkânsız, kavranması zor, son derece zevksiz, sınırlı, kuru şeyler haline getirmişti. Mevlânâ bu konuları ve gerçekleri ilm-i kelâmın ve felsefenin dar geçitlerinden çıkararak genel anlayışa ve aklı selimin geniş ufuklarına getirip anlatmış, kafa ve gönüllere iyice yerleştiren misallerle, herkesin anlayacağı ifadelerle, sade ve etkili bir anlatış tarzı ile hayatın her gün karşılaşılan gerçeği ve bir olayı haline koymuştur.

Mesnevî'nin Tesiri

Mesnevî, İslâm âleminin düşünce ve edebiyatına derin etki yapmış, uzun süre devam eden bir tesir bırakmıştır. Büyük İslâm dünyasının bu kadar geniş bir ortamını bu kadar uzun süreli etkileyen böyle eserler İslâm edebiyatında çok az bulunur. Altı asırdan beri İslâm dünyasının aklî, ilmî, edebî ortamları devamlı onun nağmeleri ile çınlamış ve kafalara yeni ışık, gönüllere yeni hararet bahşetmiştir. Her devirde şâirler ondan yeni konular, yeni üsluplar, yeni tabirler almışlar, Mesnevi onların düşünce güçlerini ve edebî yeteneklerini geliştirmiştir. Kelâmcılar, öğreticiler kendi dönemlerine ait sorunları ve şüpheleri çözmek için ondan yeni yeni deliller, kafalara yerleşen misaller, gönüllere hoş gelen hikâyeler ve taze taze yollar bulmuşlardır. Onlar *Mesnevî* sayesinde kendi dönemlerindeki huzursuz gönülleri ve zekî gençleri huzura kavuşturmuşlar, tatmin etmişlerdir. Tarikat erbâbı ve intisaplı, hâl ehli, marifet sahibi kişiler de Mesnevi' den, hikmetli konular, ince ve derin bilgiler, daha önemlisi, aşk mesajı, yanış yakılış, cezbe ve kendinden geçme malzemesi elde etmişlerdir. Onların halvetlerini, toplantılarını asırlarca o *Mesnevî* coşturmuş ve titretmiştir. Bu bakımdan her devrin aşk ve muhabbet erbabı ve marifet ehli kimseleri onu, meclislerinin mumu, gönüllerinin tercümanı yapmışlardır.

Bununla birlikte *Mesnevî*'nin bütün konuları ve anlattıkları, baştanbaşa tenkit üstü ve her çeşit hata ve kusurlardan arınmış değildir. Pek çok bozuk düşünceli, sapık inançlı kişiler, sakat anlayışlı tasavvufçular ve uçarı nefsaniyetçiler ara sıra ondan yanlış yolda faydalanmışlar, bazı noktalarını ele alarak istismar etmişlerdir. Hâlâ vahdet-i vücutçular onda kendi görüş ve kanaatlerini destekleyen deliller ve ispatlar bulurlar.

Her şeye rağmen o *Mesnevî*; hatasız ve kusursuz olmayan bir insan sözüdür ve içindekiler arasında onun kendi gönül duyguları olduğu gibi, dışardan aldığı etkiler de vardır.

Bütün bunlarla birlikte şu inkâr edilemez bir gerçektir ki, *Mesnevî* kendi döneminin en büyük bir şaheseri ve İslâm düşüncesinin üstünlüğünün, ebedi diriliğinin ispatıdır. O, İslâm dünyasının düşünce durgunluğuna, ilmî ve edebî donukluğuna ve taklitçi edebiyat ile ilm-i kelâma öldürücü bir darbe vurmuştur. Hicrî yedinci asırda ayağa kalkmaya hazır ve dinlenmeye çekilmiş olan İslâm düşünce ve fikir kervanını yeniden harekete geçirerek daha hevesli ve zinde bir şekilde yol almaya azmettirmiştir.

Mesnevî'nin en önemli hizmetlerinden biri de yeniden İslâm dünyasına; materyalizmin ve duyu organlarının verdiği bilgilere sarılmanın hâkim olduğu, Avrupa'nın yeni felsefesinin ve tekniğinin kalplere şüpheler ve tereddütler tohumu ektiği, imanla ilgili meselelere ve gayb âlemine ait gerçeklere genel bir güvensizliğin doğduğu, bu yüz yıldaki akıma büyük bir darbe indirmesidir. Aynı zamanda sentez ve analizi yapılamayan, deney ve görüntüsü olmayan ve duyu organlarının elde edemediği (yakalayamadığı) her şeyin mevcut olmadığı kanaatinin arttığı, bir döneme de ışık tutmuştur. Eski akâid kitaplarının ve ispatlama usûlü ile kelâm ilminin bu sapmalara karşı koyup mücadele yapamadığı şu milâdî yirminci yüzyılda, bu azgın ve durmadan artan (Avrupa'nın maddî ve siyasî istilâsından, sömürgeciliğinden daha az tehlikeli olmayan) tufana karşı başarılı bir mücadele vermiş olmasıdır.

Mesnevî; dinin ve görünmeyen gayb âleminin gerçeklerinin azametini, peygamberlerin getirdiği bilgilerin üstünlüğünü, gayb âleminin genişliğini ve kalp ile ruhun, iman ile vicdanın önemini yeniden kalplere kazımıştır. Felsefe ile materyalizmin yaraladığı ve irtidad (dinden çıkış) kapısının önüne getirip diktiği insanları veya İslâm ve iman sınırını aşıp giden binlerce genci ve değerli kafaları, yeniden iman ve İslâm'a kazandırmıştır. Hindistan'da, böyle ilim adamlarından büyük bir miktar vardır. Onlar samimiyetle itiraf ederek, Mesnevi sayesinde yeniden İslâm'ın nimet ve servetine sahip olduklarını, onun feyiz ve cazibesi ile Müslüman ve iman ehli olduklarını belirtirler.

Yirminci yüzyılın en büyük Müslüman felsefecisi ve düşünürü Dr. Sir Muhammed İkbâl, Celâleddin-i Rûmî'nin feyiz ve irşâdı sayesinde çıkmazlarını aştığını problemlerini çözdüğünü söyler. Kendisini Mevlananın talebesi ve onu kendisini doğru yola getiren hocası kabul ettiğinden eserlerinde yer yer bahsetmiş, Mesnevî'nin kendisine yeni bir ruh, yeni bir heyecan verdiğini açıkça belirtmiştir. Bir yerde şöyle der:

"İçi (ruhu) aydın mürşid (yol gösterici) pîr Rûmî,
Aşk ve cezbe kervanının lideridir o.
Onun makam ve mevkii ay ve güneşten daha yüksektir.
Çadırını ve çadırının ipini kehkeşândan yapar.
Kur'an'ın nuru onun sinesinin ortasındadır.
Onun aynasından Cem'in kadehi (şarap bardağı) utanır."[108]

Bir diğer yerde şöyle der:

“O, aşk ve muhabbet önderi Celâleddîn Rûmînin sözleri,
Susuz olanlara selsebîldir, cennet çeşmesi (gibi)dir.”[109]

Fakat bununla birlikte o, bazı kimselerin bakışlarını onun sözlerinin sadece zâhirî manasına bakarak sınırlandırdıklarından asıl anlatmak istediğine inatla yönelmediklerinden şikâyet eder.

Onun cana can katan, gönül yakan özü ve ruhu yerine, raks (dans) ve vecde âlet etmişlerdir diye öfkelenir.

“Onun sözlerini, kimsenin edemeyeceği şekilde açıklamışlar,
Onun gerçek manasını ceylan gibi bizden kaçırmışlar.
Onun sözünden vücudun raksını (dansını) çıkarmışlar,
Ruhun şevk ve cezbesini gözlerden gizlemişlerdir.[110]

Ama bu kusur Mesnevi’nin değil, bizimdir. Mesnevi bu değişim (inkılâp) döneminde bile bize yoldaş olabilir, yol gösterebilir. Bu maddeci devrin, materyalist çağın en çok mahrum olduğu şey, yanıp yakılış ve iffetli aşktır.

“Gönüller yanış yakılıştan mahrum, gözler iffetli değil.
O halde senin korkusuz olmayışına şaşılacak ne var.
Frenk sürmesi ile (batı kültürü ile) aydınlanmış o göz,
Beceriklidir, lâf üretendir, ama ıslak (manevî aşka sahip) değildir.”[111]

Bu uyanık ve canlı servet, Mesnevi’ den elde edilebilir. Bu asrın, içinde bulunduğumuz bu çağın gençlerine vasiyet ve tavsiye ederek şöyle buyuruyor İkbâl:

“Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’yi kendine yol arkadaşı (yol gösteren) yap.
Tâ ki Allah sana yanış yakılış (manevî yücelik) nasip etsin.
Mevlânâ özü kabuktan ayırdığı (dıştaki kabuk ile içteki gerçeği bildiği) için,
Dostun (sevgilinin) yanına giderken ayağını sağlam basar (yolda perişan bırakmaz).”[112]

NOT: *Gerçek Müslüman; kafasını ilimle, gönlünü ilahi aşkla ve Hz. Muhammed (s.a.v.) sevgisi ile dolduran ve İslâm’ı yaşayan kimsedir. Bu*

ölçüde olana ne mutlu ve böylelerine canlar feda…

Yusuf KARACA

HATİME

Yusuf KARACA

Bu kitaba ek olarak Muhammed İkbal'in 'Mürşid ile Müridi' başlığını verdiği bir manevi irtibat görüntüsü veren şiirini buraya alıyoruz. Bu dizelerde İkbal her bilgili ve ilgili Müslüman'ın, bir düşünce kanaat problemi olarak karşısına çıkacağı sorunları ve soruları Mevlânâ'ya danışmaktadır. (Çünkü Muhammed İkbal kendini Mevlânâ'nın Müridi kabul etmekte bunu pek çok şiirinde de dile getirmektedir.) Mevlânâ da bu sorulara cevap vermekte ve çözüm getirmektedir. Aslında Mevlânâ'nın asırlar önce yazdığı Mesnevisinde dile getirdiği bu cevaplara İkbal sorular sormuş ve bu günkü bir konuşma diyalogu şeklinde insanlara sunmuştur.

Hindli Mürid derken kendisini, Mürşid Rumi derken kendisine rehber kabul ettiği şeyhi, Mürşidi Mevlânâ'yı kastetmektedir. Aşağıda görüleceği gibi bazı çok önemli yaratılış gerçeklerine öyle güzel yorumlar getirmektedir ki bu derin hikmetler normal düşüncede bir hakikat şimşeği olarak parlayıvermez.

Şimdi biz bu ilim ve manâ yiğidi Mürşid ile müridinin insanı düşündüren ve bazen sarsan görüşlerine göz atalım.

Hindli Mürid;
Yirminci asrın medeniyeti dini geri plana attı diye hakikati gören gözlerden yaş yerine kan akmaktadır. (Mürşidim bu felaketten kurtulmanın çaresi nedir söyle?)

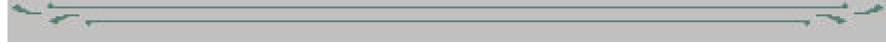
Mürşid Rûmî;
Eğer bilimi materyalizmde kullanırsan yalan olur, yılan olur. İlmi, manevi (faydalı) yönde kullanırsan dost olur, rehber olur.

Hindli Mürid;
Ey dertli âşıkların önderi!
Senin derin manalı şu sözünü biliyorum,
Saz kuru, tel kuru, derisi kuru (ruhsuz) olursa;
Dostun (Allahın) sevgisini terennüm eden ses nereden çıkacak?

Yirminci asır, sazın sesinden sarhoş fakat ilahi zevkten mahrumdur.
Gönlü huzursuz, fikri sebatsız, kalbi imansızdır.
İlahi hikmet ve sır nedir? O ne bilsin.
Dost kimdir, dostun sesi hangisidir? Ne bilsin
Ah Avrupa! İlim ve teknikte ilerlemesine rağmen
Hayvani zevklerin peşinde durmadan zillete düşüyor.

Mürşid Rûmî;
Herkesin kulağı, nağmelerde ilahi zevki bulamaz
Nitekim İncir gibi güzel bir meyveyi her kuş yiyemez.

Hindli Mürid;
Ben doğunun ve batının bütün ilmini okudum, inceledim.
Fakat beni doyurmadı, hala ruhumda sıkıntı ve keder vardır.

Mürşid Rûmî;
Ehil olmayan herkesin eli seni hasta yapar
Anne tarafına (ana yapına) gel ki o seni tedâvî eder.

Hindli Mürid;
Ey basireti (ince görüşü) benim düşüncelerimi aydınlatan Mürşid Rûmî!
Cihad emrinin hikmet ve derinliğini bana izah et.

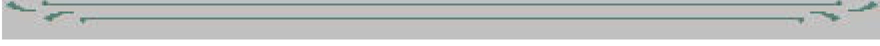
Mürşid Rûmî;
Hakkın(Allahın) inşa ettiğini, yine onun emri ile yıkmaktır.
Dostun kâsesine dostun taşını vurmaktır.

Hindli Mürid;
Doğuluların (Müslümanların) gözünü Avrupa büyülemiş
Avrupa'nın kadınları onlara, cennetin hûrilerinden daha hoş geliyor.

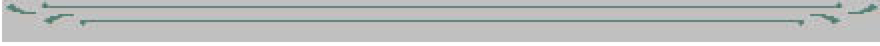
Mürşid Rûmî;
Her ne kadar gümüş, görünüşte göze parlak gönülse de,

Elbisene ve eline sürtersen aynı gümüş onları kapkara eder.

Hindli Mürid;
Ah! Mekteplerin sıcakkanlı Müslüman gençleri
Onlar sihirbaz Avrupa'nın zavallı avıdırlar

Mürşid Rûmî;
Henüz yavru olan kuş, uçma hevesine kapılırsa,
Yere düşende yırtıcı kedilerin lokması olur.

Hindli Mürid;
Din ve milliyet çatışması daha ne kadar sürecek,
Beden, candan daha mı önemlidir sanki.

Mürşid Rûmî;
Sahte para geceleyin altın para gibi görünmüş.
Altını, kalp paradan ayırmak için gündüzü beklemek gerekir.

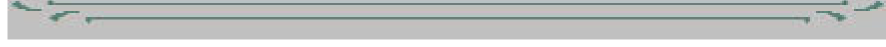
Hindli Mürid;
Ey Mürşidim! Bana Âdemoğlunun sırrını ifşa et
Toprak parçası olan beni, böylece güneş ve ay gibi yücelt.

Mürşid Rûmî;
Kalıbı ile insanoğlu sivrisineğe bile yenilebilir
Fakat özel (manevi) yapısında yedi kat göğe ulaşma yeteneği vardır.

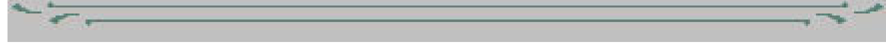
Hindli Mürid;
Ey Mürşidim! Allah senin toprak vücuduna gerçekleri görme gücü vermiş.
Söyle, insanoğlunun hedefi hakikati görmekmidir. Yoksa başkasından öğrenmek midir?

Mürşid Rûmî;
İnsanoğlunun hedefi özü görmektir, gerisi posadır.
Görmek odur ki dostun (Allah) kudretini göresin.

Hindli Mürid;
Ey Mürşidim! İslam âlemi senin nasihatlerinle ayakta duruyor.
Söyle, milletler hangi hastalıktan ölüp gidiyor.

Mürşid Rûmî;
Eskiden milletlerin ölüp gitmesinin sebebi şuydu;
Onlar, güzel kokulu od ağacını taş parçası zannetmişlerdi.

Hindli Mürid;
Bu gün Müslümanların o eski azametleri neden yok.
Onların kanları neden donuk, bedenleri neden tembeldir?

Mürşid Rûmî;
Milletler, manevi büyüklerinin kalplerini incitmedikçe
Allah hiçbir milleti zelil ve rüsva etmez.

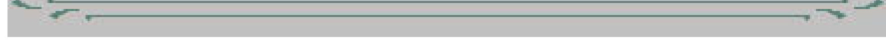
Hindli Mürid;
Gerçi dünya malları gelip geçicidir ama yine de
Allah ehli kişilerin menfaati hangi şeydedir?

Mürşid Rûmî;
Aklın peşinden gitmeyi bırakıp kalbin sesine uymak lazım
Aklın yolu zan ve tahmindir, kalbin yolu ise temaşa ve hayranlıktır.

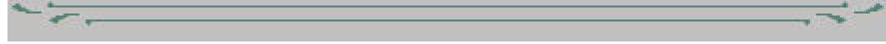
Hindli Mürid;
Mürşidim! Benim akranlarım sultanlara yakın mevkiler elde etti,
Ben ise evsiz barksız, sırtı çıplak bir yoksulum.

Mürşid Rûmî;
Gönlü parlak bir mürşide bağlanmak gerekir.
Bu sultanlarla dost olmaktan daha iyidir.

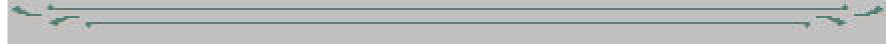
Hindli Mürid;
Ey Bedrin ulularının sırrına eren mürşidim!
Kaza ve kaderin sırrını bilmiyorum. Ne olur öğret bana.

Mürşid Rûmî;
Şahinlerin kanadı onları sultanlara götürür.
Kargaların kanadı ise onları leşlere götürür.

Hindli Mürid;
Ey Mürşidim! Son peygamberin dininin özü, amacı nedir?
Dünya saltanatı mı? Yoksa her şeyden el, etek çekmemidir?

Mürşid Rûmî;
Dinimizin gayesi cihaddır ve ilahi adâleti kurmaktır.
Hıristiyanlarda ise insanlardan uzak olup mağaralara kapanmaktır.

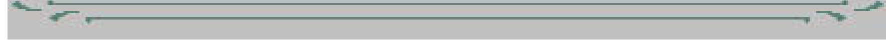
Hindli Mürid;
Toprak ve sudan yaratılan bedenin arzularına nasıl üstün gelinir?
Sinedeki kalp nasıl uyanık tutulur?

Mürşid Rûmî;
İlahi emre uyan bir kul ol, yeryüzünde yağız at gibi yürü,
Cenaze gibi başkalarının sırtına yük olma.

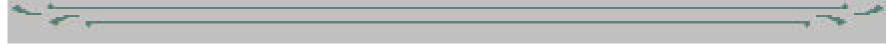
Hindli Mürid;
Dinin hikmetini ve inceliklerini anlamayan insan,
Kıyamet gününe ve hesaba çekilmeye nasıl inanır?

Mürşid Rûmî;
Sen kendin kıyamet ol ve kıyameti işte o zaman gör,
Her şeyin hakikatini görmenin şartıdır bu.

Hindli Mürid;
Göklere doğru yol alıyor benlik
Ay ve güneşi avlamaya gidiyor benlik
Fakat benlik kemale eremez, huzuru bulamazsa,
Kendi, avının pençeleri arasında paramparça olur benlik.

Mürşid Rûmî;
Avlanmaya değer bir şey varsa, o da ilahi aşktır,
Fakat bu aşk kim tarafından, nasıl avlanır.

Hindli Mürid;
Mürşidim! Allah sana bütün sırları bildirmiştir,
Bana öğret; milletlerin hayatı ve kaderi nasıl sağlamlaşır?

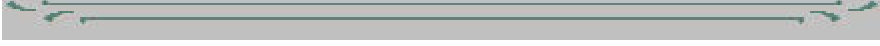
Mürşid Rûmî;
Tane olursan kuşlar yer seni,
Tomurcuk olursan çocuklar yolar seni,
O halde baştanbaşa tuzak olan tane ol,
Tomurcuğu sakla, saray bahçesinde ot ol.

Hindli Mürid;
Mürşidim! Buyuruyorsun ki gönlü araştır.
Gönlü iste ve o yolda zorluklarla karşılaşmaya hazır ol.
Benim gönlüm, benim sinemin içindedir,
Benim cevherim, benim aynamda parlamaktadır.

Mürşid Rûmî;
Hala sen diyorsun ki; sinemde gönlüm (kalbim) vardır,

Gönül, arşın üstünde olandır, aşağıda olan değil.
(Kalp Allaha giden aşkın ana kaynağıdır, bir et parçasından ibaret değildir.)
Sen kendi gönlünü, kastettiğim kalp zannediyorsun,
Hâlbuki ben, sana; gönül ehlini (Allah ehlini) ara diyorum.

Hindli Mürid;
Benim yüce düşüncem gökler üstündedir (Allaha doğrudur.)
Lakin bedenim yeryüzünde zelil, perişan ve dertlidir.
Dünya işinde gezi ve uzak kalmışım ben,
Bu yolda çok eziyetlerle karşılaşıyorum ben,
Dünya işinden (fen ve müsbet ilimlerden) Allah ehli haberdar değildir.
Din bilgini neden dünya ilminde cahil ve geridir?

Mürşid Rûmî;
Feleklere (Allaha doğru) yükselip giden kimse,
Yeryüzünde yürümede zorluk çekmemelidir.
(Manevi bilgilerle donanmış olan Allah yolunun yolcusu, yaşadığı bu dünya hakkında cahil olmamalı, aksine herkesten daha fazla geniş ve derin bilgi sahibi olmalıdır.)

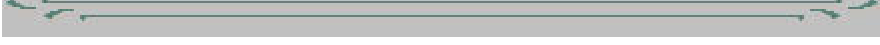
Hindli Mürid;
İlim ve hikmet öğrenmenin yolu nedir bana söyle?
Aşkın vasfı olan yanış yakılış nasıl elde edilir söyle?

Mürşid Rûmî;
İlim ve hikmet helal rızıktan artar.
İlahi aşk ve yanış helal rızıktan doğar.

Hindli Mürid;
Devir, insanlarla ilgilenmeyi, onlarla iç içe yaşamayı gerektiriyor.
Fakat halvette (yalnız başına) olmadan şiirde yakıcılık olmuyor.

Mürşid Rûmî;
Uzak durmak, Allah ehlinden değil, diğer gafillerdendir.
Aba kış mevsiminde giyilir, yoksa yazın değil.

Hindli Mürid;
Bu gün Hindistan'da (İslam âleminde) ne gönül ehli, nede ilim ehli kaldı.
Bu ülkede Allah ehli olanlar ah, ne musibetler içinde kaldı.

Mürşid Rûmî;
Hak ehlinin görevi ışık ve hararet (her şeye rağmen çalışmak)tır.
Alçak kişilerin işi ise elbette hile, hayâsızlık ve zulümdür.

LAHİKA

Yusuf Karaca

Aşağıda okuyacağınız şiir Muhammed İkbal'e aittir. Mevlânâ hakkında yazılan bir kitabın sonuna bu şiirin eklenmesi bir güzel niyete ve yoruma matuftur.

Öncelikle Muhammed İkbal, kendini Mevlânâ Celâleddîn Rumî'den ayrı kabul etmeyecek kadar ona bağlı ve hayran kimsedir. Türkiye ve Pakistan devletleri bu beraberliği, Konya'dan, Mevlânâ'nın kabrinden aldığı bir avuç toprağı, Pakistan'ın en güzel şehri Lahordaki dünyanın en muhteşem camilerinden olan "Padişahî" camiinin minaresinin gölgesinde yatan İkbalin mezarına koyarak merasimleştirmiştir. İkbal hayatında bu arzusunu hep belirtmiş ve pek çok şiirinde hasretle dile getirmiştir.

Bir kere bu şiir elinizdeki eserin içine gizlenen bir ruhtur, bir dilektir, aşılamak istediği amaçtır. İslam ümmetine bir haykırışıdır. Onu buraya koymakla eserin okuyucuya verdiği cezbe ve heyecanın kemali, cemali ve devamı arzu edilmiştir.

"Zebur-u Acem" adlı Muhammed İkbalin Farsça yazdığı kitabından alınan bu dizeleri, merhum hocam Ord. Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan beyefendi, aslını aratmayacak kadar güzel ve heyecanla tercüme etmiştir. Onun ruhunun da şad olmasını istedik. O gerçekten Mevlânâ ve İkbal aşığı bir kimse idi. Böylece birbirine çok bağlı bu üç büyük insan aynı amaçta birleştikleri gibi bu naçiz tercüme eserimizin sonunda da birleşmiş oldular.

Muhammed İkbal'in İslam Âlemine Hitabı

Uyan

Derin uykuya dalan gonca, uyan, uyan kalk:
Nergis gibi gözünü açıp etrafına bak:
Safa sarayımızı keder, talan etti bak;
Kuşlar ötüyor, uyan!

Bu ateşli feryatlar
Her tarafı kavurdu;
Her tarafta bir figan…

Uyan derin uykudan,
Derin uykudan uyan!
Derin uykudan uyan!

Bak bütün şark ne halde,
Külü göğe savrulmuş…
Boğulmuş bir inilti susuyor…
Eseri yok… Bu kaybolmuş bir feryat
Bu toprakta her zerre mustarip nazardır.
Hindistan'dan isyan et; Semerkant'dan
Irak'tan. Hemedan'dan tuğyan et;
Bir hayat göster, canlan

Uyan derin uykudan,
Derin uykudan uyan!
Derin uykudan uyan!

Seher vaktidir, güneş ufukta yükseldi bak!
Seherin kulağına kanlı bir küpe taktı.
Sahralardan, dağlardan, kafileler, kervanlar
Yola koyuldu uyan!...
Ey dünyayı gören göz, anlayan göz!
Uyan da gör ne haldedir cihan!

Uyan derin uykudan,
Derin uykudan uyan!

Derin uykudan uyan!

Sen ne biçim ummansın? Ovalar sakin!
Böyle deniz olur mu? Artmıyor, eksilmiyor!
Kabaran dalgalar yok, timsahlar kaynaşmıyor,
Böyle deniz olur mu? Bu denizin yarılmış göğsünden
Başı göğe eren bir dalga ol da ufuklara kanatlan!

Uyan derin uykudan,
Derin uykudan uyan!
Derin uykudan uyan!

Hakkın ezeli kanunu sana, sana emanet edilmiştir.
Allah'ın varsa eğer, sağı sen, solu sensin!
O'nun serveti sen O'nun kudreti sensin!
Topraktan yaratılan bir kulsun sen! Ey insan.

Lakin zemin de sensin, evet zaman da sensin
Hakk'a ermek sırrının şarabını iç ve kan!
Şüphe uçurumundan fırla; kendini kurtar!...
Ne duruyorsun davran!

Uyan derin uykudan,
Derin uykudan uyan!
Derin uykudan uyan!

[1] Şu anda Afganistan toprakları içinde bulunuyor.

[2]Bu bilgileri en güzel şekilde aktaran, merhum Kadı Hüseyin Gevrekhpûrî, bu son devirde Mesnevî'nin ve Mesnevinin yazarının (Mevlananın) en büyük âşıkı ve araştırıcı âlimi idi. Onun kitabı Mir'âtü'l-Mesnevî'nin, konu ile ilgili kitaplar içinde bir benzeri yoktur. Mir'âtü'l-Mesnevî'nin dışında şu ana kadar basılmamış olan iki tane daha araştırmaya dayanan eseri vardır. Biri: Sâhibü'l-Mesnevî, diğeri de; Nakdü'l-Mesnevî'dir. Bu iki kitabın yayınlanması, Rûmi'nin edebiyatı üzerinde kıymetli bilgiler verecek, bu bilgilere çok katkıda bulunacak bir hizmet olacaktır. Sâhibü'l-Mesnevî, Hindistan'daki Âzamgarh şehrindeki Dârül Musannifin İslâm yayınevinin yayın programı içindedir. Biz bu kitaptan, onun değerli oğlu Tevekkül Hüseyin'in büyük lütfu ile faydalandık. Bu çok kıymetli eserden alıntılarda bulunmak fırsatı elde ettik. Allah ondan razı olsun ve hayırlı mükâfatlar versin.

[3] Bazıları; Konya'da Şemsi gizlice öldürdüler, demiştir. Mevlânâ ise "Allah istediğini yapar ve istediğine karar verir" âyetini okumuştur. Araştırmalar gösteriyor ki öldürme iddiası tamamen yanlıştır. Öyle olsaydı Mevlânâ onu aramazdı.

[4]Kendini ilahi aşk kapladığı için namazda sadece Allahın huzurunda olduğunu hisseder. O kadar kendinden geçer ki kaç rekât kıldığının farkına bile varmaz. Y. Karaca

[5] İkbâlin Mesnevî-i Hôdî (Benlik Mesnevîsi) kitabından.

[6] İkbâl'in Mesnevî-i Hôdî (Benlik Mesnevîsi) kitabından.

[7] Mesnevî, s.316, Nevelkişor baskısı, Hindistan.

[8] Mesnevî, s.316, Nevelkişor baskısı, Hindistan.

[9] Bâli Cibril, İkbal. Türkçe Terc: Yusuf Karaca, Beyan Kitabevi, 1971 İstanbul.

[10] Mesnevi, s. 101.

[11] Mesnevi, s.101.

[12] Mesnevî, s. 368.

[13] A.g.e, s.422.

[14] A.g.e.,s.96.

[15] A.g.e, s. 224

[16] A.g.e., s. 402.

[17] A.g.e., s. 152.

[18] A.g.e., s. 489.

[19] A.g.e, s. 489.

[20] A.g.e, s. 171.

[21] A.g.e., s. 55.

[22] A.g.e., s. 449.

[23] A.g.e., s. 246.

[24] A.g.e.,s. 246.

[25] A.g.e., s. 347.

[26] A.g.e., s. 230.

[27] A.g.e., s. 82.

[28] A.g.e., s.544.

[29] A.g.e., s. 449.

[30] A.g.e., s. 86.

[31] A.g.e., s. 86.

[32] Bâli Cibril, İkbâl, Tercüme: Yusuf Karaca, Furkan Kitabevi

[33] A.g.e., s. 135.

[34] A.g.e., s. 5.

[35] Bâli Cibril, İkbâl. Tercüme: Yusuf Karaca.

[36] Mesnevî, s. 247.

[37] A.g.e., s.247.

[38] A.g.e., s. 591.

[39] A.g.e., s. 595.

[40] A.g.e., s. 595.

[41] A.g.e., s. 595.

[42] A.g.e., s. 595.

[43] A.g.e., s, 139.

[44] A.g.e., s, 5.

[45] A.g.e., s, 334.

[46] A.g.e, s. 334.

[47] A.g.e., s. 49.

[48] A.g.e., s. 334.

[49] A.g.e., s. 334.

[50] A.g.e., s. 49.

[51] A.g.e., s. 7.

[52] A.g.e., s. 5.

[53] A.g.e., s. 405.

[54] A.g.e., s. 442.

[55] A.g.e., s. 199.

[56] A.g.e., s. 596.

[57] A.g.e., s. 154.

[58] A.g.e., s. 170.

[59] A.g.e., s. 239.

[60] A.g.e., s. 239.

[61] A.g.e., s. 521.

[62] A.g.e., s. 515.

[63] A.g.e., s. 552.

[64] A.g.e., s. 472.

[65] A.g.e., s. 594.

[66] A.g.e., s. 594.

[67] A.g.e., s. 475.

[68] A.g.e., s. 561.

[69] A.g.e., s. 515.

[70] A.g.e., s. 475.

[71] A.g.e., s. 426.

[72] A.g.e., s. 959.

[73] Divan’ından

[74] A.g.e., s. 503.

[75] A.g.e., s. 26.

[76] A.g.e., s. 27.

[77] A.g.e., s. 28.

[78] A.g.e., s. 131.

[79] A.g.e., s. 335.

[80]79/1 Fussilet, 41/53.

[81] Mesnevi, s. 305.

[82] A.g.e., s. 305.

[83] A.g.e., s. 305.

[84] A.g.e., s. 305.

[85] A.g.e., s. 513.

[86] A.g.e., s. 159.

[87] Mesnevî, s. 250.

[88] A.g.e., s. 180.

[89] A.g.e., s. 271.

[90] A.g.e., s. 271.

[91] A.g.e., s. 12.

[92] A.g.e., s. 24.

[93] A.g.e., s. 10.

[94] A.g.e., s. 141.

[95] A.g.e., s. 410.

[96] A.g.e., s. 410.

[97] A.g.e., s. 276.

[98] A.g.e., s. 25.

[99] A.g.e., s. 461-462.

[100] A.g.e., s. 427.

[101] A.g.e., s. 261.

[102] A.g.e., s. 427.

[103] A.g.e., s. 25.

[104] A.g.e., s. 25.

[105] A.g.e., s. 246.

[106] A.g.e., s. 141.

[107] A.g.e., s. 246.

[108] M. İkbâl, Ey Şark Milleti, Ne Yapmalı, s. 1.

[109] M. İkbâl, Câvidnâme, s. 24.

[110] M. İkbâl, Câvidnâme, s. 224.

[111] Bâli Cibril, Tercüme: Yusuf Karaca, Furkan Kitabevi.

[112] Câvidnâme, s. 224.